

Lamed

List za radoznale
Izabrao i priredio Ivan L Ninić

Godina 18

Broj 3

Mart 2025.

Mihael Doran

Skrivena računica iza Jomkipurskog rata

Dugo je stajalo otvoreno jedno od najvećih pitanja u vezi sa tim ratom: zbog čega je Izrael čekao da bude napadnut? Da li ga je u to ubedio najbliži saveznik, Sjedinjene Američke Države?

Izraelski vojnici u rovovima, 14. oktobra 1973. godine u Sinajskoj pustinji tokom Jomkipurskog rata (GPO/Getty Images)

Istorija beleži izraelski trijumf u Šestodnevnom ratu 1967. Međutim, glavne operacije koje su obezbedile tu pobjedu trajale su oko šest sati, a ne šest dana. Neposredno posle 7.45 ujutru 5. juna, izraelski mlaznjaci su napali egipatske aerodrome u tri koordinirana talasa: prvi je uništio avione koji su bili na pistama pre nego što su piloti uspjeli da dođu do njih; drugi je uništio piste i učinio uzletanja nemogućim, dok je treći uništio blokirane avione koji nisu stradali tokom prvog napada. Ovaj je hrabri potez obezbedio superiornost u vazduhu nad Egiptom, najopasnijim neprijateljem Izraela. Time je pobjeda nad celom arapskom koalicijom postala neizbežna – arapski tenkovi su time postali lake mete, a Izraelska odbrambena armija nezauzavljiva.

Činilo se kao da je brza i potpuna izraelska pobjeda 1967. godine bila naređena sa više instance. Verovatno bi tako nekako izgledale vesti na TV dnevniku posle Jošuinine bitke za Jerihon. Ali samo šest godina kasnije, vojske Egipta i Sirije pregazile su odbranu Izraela, i to jednako precizno kako su to Izraelci učinili 1967. godine – naime, samo u jednom danu.

Na dan Jom Kipura, 6. oktobra 1973. godine, u 14.00, egipatske i sirijske snage prešle su izraelske granice u Sinajskoj pustinji i na Golanskoj visoravni. Brzina i moć napada pregazila je izraelsku odbranu na granicama i uvela civilno i vojno rukovodstvo u stanje totalne konfuzije. Najednom je postalo jasno da su izraelske pretpostavke o sopstvenoj snazi, o karakteru neprijatelja i o suštinskom obliku modernog bojnog polja – pogrešne.

Taj je napad neke od izraelskih vođa doveo do ivice mentalnog sloma, a među njima je bio i Ministar odbrane Moše Dajan, ikona hladnog vojnika sa povezom na jednom oku. „Treći Hram je u opasnosti“ mucao je pred svojim najvišim oficirima 7. oktobra ujutru, izražavajući svoj strah da postoji opasnost od uništenja Države Izrael. Izveštavajući premijerku Goldu Meir o stanju stvari, on je predložio nuklearni napad na Egipat i Siriju, uz povlačenje do polovine Sinajskog poluostrva i prepuštanje Egipćanima potpune kontrole nad Sueckim kanalom.

Meir je odbacila Dajanove predloge, ali ne zato što je smatrala da situacija nije toliko opasna. Za nju je najveći problem bio snabdevanje vojske. Izraelski generali su planirali kratkotrajni rat u trajanju od tri do pet dana, i to na linijama uspostavljanim 1967. godine. Nikada nisu zamišljali sukob u kakvom su se našli: ogromno trošenje oklopnih vozila, aviona i municije – da se ne pominju ljudske žrtve. Već trećeg dana rata je postalo jasno da sukob može da potraje nedeljama, možda i mesecima, i da će uskoro prerasti u najveću tenkovsku bitku od 2. Svetskog rata. Kako Izrael da nabavi potrebni materijal koji bi izdržao tako dugotrajan sukob?

Kasnije je Meir prećutno priznala da je sudbina jevrejske države bila u rukama Amerike, t.j. predsednika Niksona – koga niko do tada nije mogao da optuži za bezgraničnu ljubav prema jevrejskom

narodu. Tokom poslednjih dana rata, kada se ravnoteža upadljivo pomerila u korist Izraela, Meir je iskreno pričala grupi urednika novina o svojim brigama tokom prvih dana sukoba. „Naročito je težak bio momenat u vezi sa vojnom opremom,“ otkrila je ona. „U očajanju sam odlučila da nekako moram da odem u Ameriku, inkognito i bez publiciteta, i da na neki način ishodim sastanak (sa predsednikom Niksonom), i da ga pitam: 'Šta će biti s nama?'“

Njeno priznanje o zavisnosti Izraela baca senku sumnje na aspiracije koje stoje u osnovi cionističkog pokreta, a za koje se činilo da su ispunjene pobedom 1967. Šestodnevni rat je Izraelcima stvorio lažno uverenje da žive bezbedno, unutar neprelaznih zidova. Zahvaljujući nepobedivim Izraelskim odbrambenim snagama, Izraelci više ne zavise – kao što su njihovi preci u dijaspori zavisili – od dobre volje i velikodušnosti nejevreja. Ili su bar tako mislili.

Kako se oslanjanje na sopstvene snage tako brzo promenilo u zavisnost? To pitanje su postavljali i vojnici na frontovima. Arijel Šaron, budući premijer Izraela, koji je u Jomkipurskom ratu komandovao tenkovskim korpusom, u svojim memoarima opisuje konfuziju koju je uočio među izraelskim vojnicima dok su se povlačili pred moćnijom egipatskom vatrenom silom. „Video sam nešto čudno na njihovim licima: ne strah, već zbunjenost... Najednom im se događa nešto što se ranije nije događalo. To su bili vojnici koji su odgajani na pobedama – možda ne na lakim pobedama, ali ipak na pobedama. Sada su bili šokirani. Kako je moguće da ti Egipćani, tu pred njima, prelaze Suecki kanal? Kako to da oni napreduju, a da smo mi pobeđeni?“

Kada su se vojnici vratili kućama i doneli svoje priče, cela nacija je počela da postavlja to isto pitanje – i to čini sve do danas. Kako to da hvaljena izraelska obavestajna služba nije videla da se sprema rat? Čija je to greška? Šta je trebalo drugačije uraditi? Čak ni najbolji odgovori na ta pitanja ne daju više od nepotpune istine. Ponekad se debata odvija u pogrešnim okvirima i terminima koji vode na pogrešan trag. Fokusira se na propuste kod predviđanja iznenadnog napada, a propušta se uočiti i širi vojni i diplomatski kontekst.

Cilj ovog eseja je da razreši neke od ovih argumenata. Pokazaće se da bi, čak i da su izraelske vođe znale da dolazi napad, svejedno potcenili njegovu snagu. Možda se njihovo delovanje ne bi mnogo razlikovalo pod bilo kojim drugačijim okolnostima, pošto su se držali rešenja koje su ustanovili tri godine ranije. Objašnjavanje razloga tome neće objasniti sve što se tiče 1973. godine, ali će otkriti neke značajne istine o istoriji i prirodi odnosa SAD-Izrael, istine koje su i danas veoma važne.

I Sadatov rat

Da bi se razumeli početni uspesi arapske koalicije mora se početi od izuzetne političke i vojne vizije egipatskog predsednika Anvara Sadata, velikog arhitekta tog rata. Sadat je svoju strategiju zasnovao na lekcijama neuspeha njegovog pret-hodnika, Gamala Abdela Nasera, koji je izazvao Šestodnevni rat 1967. godine, kao i Rat iscrpljivanja koji je usledio 1969-70. godine.

Ovi su ponovljeni neuspesi podučili Sadata da on nema dovoljno vojne sile da uništi Izrael na bojnopolju, i da egipatski patron, super sila Sovjetski Savez, nema nikakvog političkog uticaja na Izrael. Ako je glavni cilj egipatske politike da se jevrejska država natjera na povlačenje sa teritorija koje je zauzela u Šestodnevnom ratu, onda Sadat mora da smisli drugačiju formulu. Shvatio je da ta formula mora da sadrži kako političku, tako i vojnu strategiju, uključujući tu i poboljšanje odnose sa SAD, supersilom koja ima uticaja na Jerusalim.

Naser je umro 1970. godine. Čak i pre sahrane Sadat je krenuo da ubeđuje Niksona da Egipat žudi za američkom ljubavi. Kanal koji je koristio išao je preko ministra zdravlja, obrazovanja i socijale SAD, Eliota Ričardsona, koji je predvodio američku delegaciju na Naserovoj sahrani. Pogrebna povorka je u jednom trenutku zastala da bi se, što nije bilo poznato prisutnim dostojanstvenicima, egipatski predsednik oporavio od sunčanog udara. Dok su sovjetski premijer Aleksej Kosigin, kineski premijer Ču Enlaj i etiopski imperator Haile Selasije u jednom šatoru čekali da povorka ponovo krene, Sadat je naložio svojim ljudima da dovedu Ričardsona u prizemlje obližnja zgrade u kojoj se on odmarao na krevetu. Opušteni Sadat je toplo pozdravio Amerikanca, i pozvao ga da dođe sutra na sastanak. Na tom je sastanku zamolio Ričardsona da prenese predsedniku Niksonu da Egipat „želi da izgradi potpuno nove, prijateljske odnose i saradnju sa SAD“.

Sadat je nastavio sa nizom takvih izliva ljubavi i dobrih želja, i to je ubrzo donelo plodove. Početkom maja 1971, državni sekretar Vilijam Rodžers posetio je Kairo. To je bilo prvi put da ministar spoljnjih poslova stupa na tlo Egipta još od Džona Fostera Dalesa nekih dvadesetak godina ranije. „Znam šta vam je najvažnije i o tome želim s vama odmah da razgovaram. Radi se o Sovjetskom Savezu,“ rekao je Sadat u prvom trenutku susreta. „Želeo bih da se približim Zapadu. Nema nikakvog razloga da Arapi budu bliži Sovjetskom Savezu. Moj narod više voli Zapad. Mi cenimo vaše vrednosti, i želimo saradnju sa Zapadom i dobre poslovne odnose.“ Tačno je znao s kim razgovara i na tome je jahao: „a volim američke biznismene.“

Međutim, predsednik Nikson i njegov savetnik za državnu bezbednost, Henri Kisindžer, nisu žurili u Sadatov zagrljaj. Naprotiv, namerno su ga držali na odstojanju da bi ga naterali da se on njima približi. Sadat je ipak lansirao nekoliko diplomatskih inicijativa da bi ostavio i pojačao dobar utisak koji Egipat ostavlja u Vašingtonu.

I uspeo je u tome. Kada je izbio Šestodnevni rat 1967, predsednik Džonson i njegovi savetnici dobro su razumeli da je Naser sovjetski posrednik koji ima nameru da podrije uticaj Zapada na Bliskom istoku. Nasuprot tome, u vreme kada je Sadat pokrenuo svoj rat 6. oktobra 1973, Nikson i Kisindžer su ga smatrali u najmanju ruku potencijalnim prijateljem. Kao što ćemo videti, Sadatova šarmantna ofanziva u Vašingtonu značajno je suzila izraelski manevarski prostor.

Sadat je takođe zaključio da će od Izraela moći da dobije ustupke samo ako Egipat započne rat moćnim udarcem. Dobro znajući osetljivost Izraela na gubitke u ljudstvu, računao je da neće moći da izbacii izraelsku vojsku sa Sinajskog poluostrva (koje je iz egipatskih prešlo u ruke Izraela 1967), ali da će bar moći da nanese gubitke u ljudima. Takvi veliki gubici će naterati Izraelce da se zapitaju da li se isplati držati teritoriju uz toliku cenu.

Da bi mogao da postigne takve ciljeve, Sadat je proučavao egipatske greške u prethodnim ratovima. Lako je rešio probleme koji nisu bili komplikovani, a za složenije je našao zaobilazne puteve. Najveći problem su bile izraelske vazdušne snage. „Nemamo izbora osim da se pripremimo za bitke uz neprijateljsku nadmoć u vazduhu,“ objasnili su mu njegovi generali. Međutim, ta superiornost bi mogla da bude neutralizovana na ograničenom području uz korišćenje raketa SAM zemlja-vazduh.

Ideja je bila u najmanju ruku revolucionarna u vojnim poduhvatima, a danas se naziva „strategija nepristupačnog prostora“. Nedavno je Kina učinila napor da na taj način učini Južno kinesko more nepristupačnim za američku mornaricu. Ta je strategija prvi put iskorišćena u Jomkipurskom ratu.

Sadatov plan je bio jednostavan i briljantan. Postaviće ogroman broj najnovijih sovjetskih SAM raketa na zapadnu obalu Sueckog kanala, toliko veliki da će predstavljati neprobojni kišobran nad kanalom i kilometrima unutar teritorije koju drže Izraelci. Tokom glavne bitke postojaće zona u koju izraelski avioni neće imeti pristup. Zaštićene SAM kišobranom, egipatske trupe će moći lako da pređu kanal.

Obično se misli da je svrha ratovanja uništenje neprijateljske vojne sile, osvajanje neke teritorije i kontrola nad stanovništvom. Sadat je, međutim – sledeći Klauzevicev princip da je rat produžetak politike drugim sredstvima – računao na osvajanje

skromne teritorije koja će mu poslužiti u diplomatske svrhe. Time je zbunio izraelske (i američke) analitičare koji nisu umeli da prođu u um vođe koji počinje veliki rat i žrtvuje brojne vojnike, samo da bi zauzeo nekoliko kilometara Sinajskog poluostrva. Zašto bi započinjao takav rat koji svakako ne može da dobije?

Nesposobnost da se shvati Sadatova namera proizvela je veliku cenu. Izrael je u više navrata ignorisao informacije da je skori napad neminovan. Obaveštajna služba je promenila pesmu tek jedan dan pred početak rata, kada je direktor Mosada, Cvi Zamir dobio hitnu poruku od svog najvažnijeg agenta, poznatog pod imenom „Anđeo“. Dok je sunce zalazilo i počinjao praznik Jom Kipur, u petak 5. oktobra, Zamir je hitno otišao u London da se sastane s njim. Zamir je u 4 ujutru po izraelskom vremenu javio Jerusalimu da će Egipat i Sirija napasti „predveče“, dakle oko 6 popodne.

Reč agenta koga su nazivali Anđeo među izraelskim vođama bila je svetinja. Više nije bilo sumnje: rat sigurno počinje. Dva sata po prispeću Zamirovog telegrama, Ministar odbrane Dajan i šef generalštaba, David Elazar, razgovarali su na koji način da se pripreme za dolazeći udar. U 8 sati su svoj plan izneli premijerki, koja je smesta objavila generalnu mobilizaciju – ali je odlučila da Izrael ne započne preventivni napad. Iz razloga o kojima će biti reči kasnije, ona je preventivni napad, koji je doneo pobedu u Šestodnevnom ratu, smatrala neprihvatljivim.

U 2 popodne, četiri sata pre nego što je Anđeo predvideo, začule su se sirene po celom Izraelu. Nije bilo ni približno stvarnom stanju ako se kaže da je brojnost napadača daleko prevazilazila brojnost odbrambenih snaga. Na severu su sirijske tenkovske divizije, sa 1400 tenkova i 1000 topova napale dve izraelske brigade stacionirane na Golanu, koje su raspolagale sa samo 177 tenkova i 50 artiljerijskih oruđa. Na jugu je razlika bila još veća. Pet egipatskih pešadijskih divizija, koje su brojale skoro 100.000 vojnika, 1300 tenkova i 2000 topova, nahrlile su preko Sueckog kanala koga je branilo 450 slabo uvežbanih izraelskih rezervista.

Nesretni branioci na Sinaju bili su raspoređeni po takozvanoj Bar Lev liniji, lancu od 16 bunkera postavljenih iza velikih peščanih barijera. To su bila utvrđenja koja uzajamno nisu pružala nikakvu efikasnu podršku. Pošto su prešle kanal, egipatske snage su se nesmetano i sa lakoćom valjale između tih utvrđenja.

Izraelski ratni plan se oslanjao na vazdušne snage koje je trebalo da uspore egipatsko napredovanje dok se rezerve ne dovedu do fronta. Međutim, izraelske pilote ništa nije upozorilo na rakete zemlja-vazduh na koje su naišli. Piloti su 1967. izgledali nepobedivo. Samo šest godina

kasnije izgubili su 10-30% svojih operativnih letelica samo tokom prvih 24 sata sukoba. Izraelska komanda je bila u stanju šoka.

Egipatske najnaprednije mobilne rakete SAM-6s pokazale su se posebno ubitačnim, ali su zapravo njihova brojnost i gustina vatre bile najveći izazov. „To je bilo kao leteti kroz gust ledeni grad,“ rekao je jedan od pilota. „Nebo se najednom napunilo SAM raketama i bila je potrebna krajnja koncentracija da bi se izbegao pogodak.“

Nisu Egipćani kreativno rasporedili samo svoje najnovije SAM-6s rakete, borbena pešadija je prešla kanal noseći sa sobom prenosne Sagger antitenkovske vođene projekte. U to su vreme tipične antitenkovske rakete bile precizne samo do nekoliko stotina metara. Sagger projektili su, za razliku od toga, imali doomet od tri kilometara. Operativac bi postavio Sagger raketu i sklonio se u obližnji zaklon. Iz svog bezbednog položaja ispalio bi raketu na tenk koji se približava. Pošto su rakete sve vreme bile žicom povezane sa kontrolnom stanicom, operator je pomoću džoj-stika upravljao njima sa smrtonosnom preciznošću.

Između 1967. i 1973. godine egipatski oficiri su proučavali doktrinu IDF-a. Razumeli su da će izraelski komandiri tenkova prelaziti u kontra-napad, čim bi im se pružila prilika. Izraelci su taj scenario sledili i 8. oktobra. Taj je dan bio najstrašniji u celoj istoriji IDF-a. Dok su Paton tenkovi jurišali da se sukobe sa neprijateljem, Sagger rakete su sa lakoćom probijale njihov oklop. Jedna tenkovska jedinica je za pet minuta borbe izgubila 22 od svojih 25 tenkova. Tokom celog rata Izrael je izgubio oko 1000 tenkova – od čega više od 100 tokom prvog dana – uglavnom zahvaljujući Sagger raketama.

Već 9. oktobra je izraelski protivnapad zaustavljen. Ministar odbrane Moše Dajan se svojim kolegama učinio nestabilnim, dok je premijerka bila potpuno uzdrmana. Posle manje od tri dana ratovanja bio je izgubljen ogroman broj aviona, tenkova i municije. Situacija je bila neodrživa. Kada se Meir obratila Vašingtonu za pomoć, Niksonova administracija se saglasila, ali je, iz već pomenutih razloga, postupala polako. Prošlo je skoro nedelju dana pre nego što je Nikson naredio masivno dopunjavanje rezervi. Četrnaestog oktobra, istog dana kada je počelo američko vazdušno snabdevanje, ratni plimni talas je krenuo u korist Izraela. Te je noći Elazar prvi put pozvao premijerku sa optimističkom procenom razvoja rata na Sinaju. „Golda, biće u redu. Došli smo k sebi, a Egipćani su se takođe vratili k sebi.“

Šta se promenilo? Da bi se dobio odgovor na to pitanje potrebno je okrenuti se ka severu, borbama protiv Sirije na Golanskoj visoravni. Kao i egipatski, i sirijski vojnici su 1973. bili bolje uvežbani nego 1967. I oni su prvog dana rata brzo

napredovali. Za razliku od Egipćana, međutim, oni su svoju prednost vrlo brzo izgubili. Već su drugog dana bili zaustavljeni, a trećeg su ih Izraelci već gurali nazad.

Kampanja sirijskog vođe Hafeza al-Asada na severu nije uspeła da oponaša Sadatovu kampanju na jugu, delimično i zato što Sirijci nisu uspeli da podignu neprobojni kišobran sačinjen od SAM raketa. Od toga je važnija bila izraelska superiornost u manevarskom tenkovskom ratovanju, pri čemu je manji broj izraelskih tenkova nadjačao brojno jače sirijske formacije. U nekoliko slučajeva je vatra ubedljivo brojno nadjačanih izraelskih tenkovskih jedinica uplašila sirijske komandante, koji su prekidalı obećavajuće napade mada su imali prednost.

Da su Sirijci iskoristili početnu prednost, moguće je da bi nadjačali izraelsku odbranu na Golanu. Odatle su mogli da se brzo spuste u dolinu Galil i da napadnu nebranjeno stanovništvo. Međutim, malobrojni izraelski heroji su zaustavili sirijsko napredovanje, obezbedivši time dovoljno vremena za mobilizaciju i dolazak rezervi na položaje. Brzina kojom se preokrenula ratna sreća otela je iz ruku arapske koalicije trijumf koji je mogao da liči na izraelsku pobeđu 1967.

Do 11. oktobra je IDF isterao napadače sa Golana i napredovao ka Damasku. Asad je molio Sadata za pomoć koja bi se sastojala od jakog udara na Sinaju, čime bi izraelsko napredovanje u Siriji bilo zaustavljeno. Zahtevao je da egipatska armija iskoristi svoju prednost i da nastavi napredovanje ka istoku sve do planinskih prevoja Mitla i Gidi u centralnom Sinaju.

Međutim, takvo napredovanje ka istoku dovelo bi do prestanka delovanja SAM kišobrana. Tako bi, kao i 1967, ponovo postali nebranjene mete. Izraelska superiornost u vazduhu i taktička prednost kod manevarskog ratovanja ponovo bi ušli u igru. Iz do danas nepoznatih razloga, Sadat je odbacio oprez i odgovorio na Asadov poziv u pomoć. Da li su ga rani uspesi opili? Da li su ga Sovjeti zamolili da pomogne njihovom pulenu Asadu? Da li je saudijski saveznik, Kralj Feisal, koji je Sadatu bio potreban da vrši pritisak na Amerikance, u igru ubacio svoj uticaj?

Šta god da je bio razlog – rezultat je bio katastrofalan. Egipatska treća oklopna brigada započela je 14. oktobra napad ka Mitla prevoju, sa svoja 124 tenka. Za manje od osam sati izgubili su 60 tenkova, devet oklopnih transportera i praktično svu svoju artiljeriju. Obaveštajna služba IDF-a je procenila da su do kraja tog dana Egipćani izgubili 280 tenkova – dovoljno da se preokrene ratna ravnoteža.

To nas vraća na Elazarov telefonski razgovor sa premijerkom Goldom Meir. Njegova napomena u vezi vraćanja Izraelaca i Egipćana na „ranija

podešavanja“ odnosila se na 14. okrobar. U izvesnom smislu istina je bila da Izraelci nadvladavaju, ali su najteže borbe i dalje bile pred njima. Odlučni da iskoriste svoju prednost, izraelski komandanti su razvili plan kojim će nokautirati Egipćane. Od Ariela Šarona se tražilo da obezbedi prelazak na zapadnu obalu kanala. Na taj bi način izraelske oklopne jedinice okružile Treću egipatsku armiju, ključnu snagu koja je držala teritoriju na izraelskoj strani.

Uz osećaj da su se vratili u 1967. godinu, Izraelci su optimistički planirali da operaciju prelaska preko kanala završe za dva dana. Međutim, Egipćani su se uporno borili za svaki metar teritorije. Tokom sledećih pet dana odvijala se najveća tenkowska bitka posle 2. Svetskog rata. Posebno jeziva bitka odigrala se 15. oktobra na mestu nazvanom Kineska farma. Šaron, jedan od najvećih izraelskih heroja tog rata, opisuje to krvoproliće u svojim sećanjima. „Kao da se odvijala bitka prsa u prsa, ali tenkovima,“ piše on. „Izbliza su se mogli videti izginuli Egipćani i Izraelci kako leže jedni pored drugih, zapaljeni vojnici koji su iskočili iz svojih zapaljenih tenkova i tu zajedno umrli. Nema slike koja bi verno prikazala taj užas... Mi smo te noći izgubili 300 ljudi, a ranjenika je bilo na stotine.“

Šaron je, međutim, nastavio i prešao Kanal. Time je bila ugrožena pozadina egipatske Treće armije koja je i dalje bila na Sinajskom poluostrvu. Ako bi Treća armija bila uništena, Egipat bi izgubio prisustvo na Sinaju. Plašeći se totalnog poraza, egipatski predsednik je zatražio prekid vatre. Supersile su pritisle svoje štitićenike i Izrael je zaustavio svoje napredovanje.

Taj je rat naneo ogromne gubitke obema stranama. Egipćani i Sirijci su izgubili oko 15.000 vojnika, i imali oko 35.000 ranjenih. Izrael je izgubio 2.569 ljudi i imao 7.251 ranjenika. Egipćani i Sirijci su izgubili 440 aviona, a Izrael 102. Arapska koalicija je izgubila 2.250 tenkova i 770 topova, a Izrael oko 1.000 tenkova i 25 topova. Potopljeno je dvanaest arapskih raketnih brodova, dok Izrael nije izgubio nijedan.

II. Ogromna greška

Ko je pobedio? Klackalica na bojnopolju dozvoljava mnoge odgovore. U Kairu se priča o herojskoj pobedi egipatske vojne sile. Tu je fokus na prvim danima rata: uspešna prevara, prelazak preko Kanala uz neznatni vatreni otpor, vojni uspeh koji je omogućio Trećoj armiji da održi svoj mostobran na istočnoj strani Kanala. Zbog toga su Anvar Sadat i Treća armija nazivani „herojima prelaska“. Druga polovina rata, ona u kojoj Izrael pobeđuje, gubi se u magli.

Može se očekivati da se Izraelci fokusiraju na onaj period koji Egipćani u svojoj priči zamagljuje: na poslednju nedelju rata, kada je Izrael stekao odlučujuću prednost. I zaista, Izraelci imaju pri ruci sve potrebne činjenice da ispričaju ubedljivu priču o pobedi nad tragedijom, sličnu onoj koju Amerikanci sebi pričaju o 2. Svetskom ratu. Pritvorni napad neprijatelja uhvatio je lava na spavanju. On je na početku grešio, ali kada se jednom probudio iz sna raskidao je svoje neprijatelje.

Vlada Golde Meir je pokušala da proda takvu priču kada se rat završio, ali ju je javnost iz mesta odbacila. Izraelsko kolektivno pamćenje je rat odmah označilo ni kao pobedu ni kao poraz, već kao kolosalnu grešku. Reč koja je odabrana da to opiše je *mehdal*. Ona tehnički znači „propust ili zanemarivanje koje dovodi do velike štete“. Izraelci Jomkipurski rat ne pamte samo kao *mehdal*, već kao *onaj mehdal, mehdal bez konkurencije*. Identifikacija je toliko potpuna da su reči „Jom Kipur“ u hebrejskom postale sinonim za „ogromnu grešku“.

Izraelska vlada je 21. oktobra formirala Agranat Komisiju koja je trebalo da istraži pogrešno done-sene odluke na početku rata. Simon Agranat, predsednik Vrhovnog suda, predsedavao je istrazi. Uz forenzičku preciznost Komisija je proizvela veoma uticajnu analizu *mehdal*-a. Da bi objasnila šta je krenulo pogrešno, Komisija je uvela reč koja je postala stalnim elementom izraelskog političkog leksikona: *konsepcija*.

Taj se termin odnosi na obaveštajni koncept koji je glavne izraelske vođe učinio slepim za očigledne znakove – a bilo ih je mnogo – da će Egipat i Sirija uskoro napasti. Komisija je taj termin pozajmila od general-majora Eli Zeira, šefa obaveštajne službe IDF-a, čoveka koji je imao poslednju reč u analizi izveštaja koje su Mosad, Šin Bet i druge agencije prikupljali. Zeira je tu reč koristio kada je bilo reči o „konceptiji“ egipatskih namera koje su on, i njegovi analitičari, zajednički proučavali.

Konsepcija se zasnivala na dve ključne pretpostavke. Prvo, Egipat neće krenuti u rat protiv Izraela sve dok ne bude imao vojne sposobnosti potrebne da se parališe izraelska avijacija. Među te sposobnosti spadali su, između ostalog oružja, dalekometni bombarderi koji mogu da napadnu izraelske mete po dubini. Drugo, Sirija neće krenuti u veliki napad, osim u koordinaciji sa Egiptom.

Zeira je kroz *konsepciju* filtrirao navalu izveštaja koje je primao, a koji su ukazivali da su Egipćani i Sirijci na ivici počinjanja pravog rata. Pošto Egipat još nije posedovao bombardere velikog dometa, smatrao je on, Sadat sigurno blefira. A ako Egipat ne priprema napad, ne priprema ga ni Sirija.

Jordanski kralj Husein je 25. septembra došao helikopterom do Mosadove bezbedne kuće blizu

Tel Aviva, tu se susreo sa Goldom Meir i opomenuo je da Egipat i Sirija planiraju zajednički napad na Izrael. Zeiru, međutim, to nije ubedilo. Dan pred početak rata, 5. oktobra, Jerusalem je saznao da Moskva, zaštitnik Sirije i Egipta, povlači porodice sovjetskih oficira iz Damaska i Kaira, Zeira je ponovo odgovorio mišljenjem da je verovatnoća rata veoma mala.

Sadat i njegovi generali obmanuli su Zeiru tako što su organizovali seriju detaljnih smicalica koje su desenzitivizovale Izraelce u pogledu priprema za rat. Na primer, egipatska armija je između 1972. i 1973. imala 22 mobilizacije – skoro jednu mesečno. Te su vežbe uspavale Izraelce. Sadat u svojim sećanjima piše da je aprila 1973. signalizirao Izraelu da će sledećeg meseca izbiti rat. „Nisam imao nikakvu nameru da rat započinem maja meseca,“ piše on, „ali sam, kao deo svoje strateškog plana prevare, dao nalog da započne masovna medijska kampanja, i preduzeo niz odbrambenih mera koje su se odnosile na stanovništvo. To je Izraelce navelo na pomisao da je rat pred vratima.“ Kada je došlo do stvarnog napada, IDF je mislio da je to samo još jedna vežba.

U odgovoru na aprilske lažne signale Izrael je, međutim, ipak odgovorio delimičnom mobilizacijom. To je korak koji ima ekonomsku i političku cenu, jer se rezervisti povlače iz najproduktivnijih sektora društva. Ta je epizoda samo učvrstila Zeirinu reputaciju, jer se on protivio mobilizaciji. Zeira je pretpostavljao da Sadat blefira, jer nije imao bombardere velikog dometa koji bi mu bili potrebni da bi neutralisao izraelsko ratno vazduhoplovstvo. *Konsepcija* je dobila svoju potvrdu. Do početka oktobra, kada je egipatska mobilizacija već značajno uznapredovala, Zeirina samouverenost da ume da čita Sadatove namere dostigla je visok nivo. Čak i kada je Zamir preneo Anđelovu poruku, Zeira je insistirao da je verovatnoća rata niska, mada je tada već izraelska komanda bila spremna da ga ignoriše.

Agranatova komisija je mnogo od toga objavila u svom privremenom izveštaju 1. aprila 1974, a taj je izveštaj izraelsku politiku pogodio kao zemljotres. Podrazumevao je otpuštanje nekoliko visokih oficira, uključujući i Zeiru i šefa generalštaba Elazara. Oni su ubrzo uklonjeni sa svojih položaja. Mada se izveštaj uzdržavao od ocena delovanja političara, stvoren je utisak da je nesmotrena elita lično uzdrmla premijerku Meir, i pomogla da se establišment *Laburističke partije* delegitimizuje – a on je vladao Izraelom još od osnivanja države. Nije nikakvo preterivanje ako se kaže da je pobeda *Likuda* Menahema Begina 1977. godine delimično bila i dejstvo naknadnog šoka koji je izazvao izveštaj Agranat komisije.

Međutim, najvažnija posledica izveštaja bila je debata koja se vodila oko neuspeha izraelskog

sistema za rano upozoravanje, i ona traje sve do danas. Zeira je 1993. objavio knjigu u kojoj pokušava da se opere. Mada je malo onih koji ga brane, ako ih uopšte i ima, mnogo je analitičara i istoričara čiji zaključci u najmanju ruku podržavaju njegovo gledište. Najvažniji od tih zaključaka je tvrdnja da je Anđeo, najvažniji izraelski izvor informacija o moći Egipta, bio dvostruki agent koga je Sadat koristio da Izraelce hrani lažnim informacijama.

Anđeo je, sada to znamo, bio Ašraf Marvan, zet Gamala Abdela Nasera i poverljivi član vladajuće elite. Marvan je tokom četiri godine pred Jomkipurski rat bio Mosadov izvor. Tokom tog vremena on je obezbedio svu silu neprocenjivih informacija. Međutim, neki su Izraelci, a Zeira tvrdi da je on bio među njima, Marvana smatrali suviše dobrim da bi bio istinit. Tvrdnja da je Marvan bio dvostruki agent temelji se na na ideji da su tačne informacije koje je donosio bile mamac za lažne informacije o najvažnijem: Sadatovim ratnim planovima. Prema toj analizi je čak i Marvanova informacija o vremenu početka rata bila lažna – on je javio da napad počinje u 18.00, a ne u 14.00, kada je i počeo.

Ponašanje egipatske vlade je učvrstilo u mišljenju one koji su Marvana videli kao dvostrukog agenta. Kada je Marvan umro 2007. godine, dobio je herojski ispraćaj u Kairu. Tadašnji predsednik Hosni Mubarak je rekao da je Marvan „izveo patriotska dela koja još uvek ne smeju da budu otkrivena“.

Da li je, međutim, i taj pogreb bio razrađena prevara? Druga škola mišljenja smatra da jeste, ne samo zbog okolnosti pod kojima je Marvan umro. On je juna 2007. pao sa balkona svog stana u hotelu Carleton House Terrace, u elitnom kraju Londona. Najverovatnije je da su mu egipatski obaveštajci pomogli da to učini pošto je uloga koju je odigrao za Mosad procurila u izraelskoj štampi. Ko je pustio tu informaciju? Dokazi upućuju na Zeiru protiv koga se vodio postupak u izraelskom sudu, ali koji je završen bez presude.

Da li je zet Gamala Abdela Nasera bio izraelski špijun, ili je bio dvostruki agent koji je radio za Egipćane? Da li su ga ubice bacile sa balkona ili je jednostavno sam pao? Da li je Zeira pustio da procuri informacija o identitetu Anđela da bi neuspešno pokušao da sebe očisti, ili je Marvanovo ime dospelo u novine nekim drugim putem? Sve ovo kao da dolazi direktno iz nekog špijunskog romana Džona le Kareja, ali pitanja moraju da privuku pažnju. Nije čudo da je Netfliks proizveo film *Anđeo* (zasnovan na istoimenoj biografiji Urija Bar-Josefa) o Marvanu. Svaka godišnjica Jomkipurskog rata privlači pažnju na deklasifikovana dokumenta koja isplivavaju iz arhiva, i onda debata iznova počinje.

Upravo je prošlog meseca Mosad učestvovao u akciji oslobađanja poverljivih dokumenata, pa je objavljen čitav niz dokumenata koja se tiču pomenute debate. David Barnea, direktor te agencije, koji je bio domaćin ručka u direkciji Mosada, nije odoleo, a da se ne uključi i odbaci tvrdnju da je Marvan bio dvostruki agent. Te su tvrdnje, rekao je on, „bile proverene... pre rata od strane tima ljudi iz Mosada, ali i posle rata. Uvek je zaključak bio isti: Anđeo je bio važan i strateški agent.“ Vođa izraelskih špijuna je prekinuo zavet ćutanja u vezi ranijih obaveštajnih operacija, i obavestio javnost da je Mosad dobio tačnu informaciju tog oktobra 1973 – vojna obaveštajna služba, čiji posao je bio da analizira i protumači dobijenu informaciju, bila je kriva.

Drama i intrige koji okružuju velike greške obaveštajne službe poslužile su da se pretera u vezi značaja neuspeha izraelskog sistema za rano upozoravanje. Mnogi Izraelci pretpostavljaju da je Jomkipurski rat bio skuplji u pogledu izgubljenih života od Šestodnevnog rata upravo zato što je Izrael bio iznenađen. Agranat komisija je tvrdila da je Zeira „uverio IDF da će biti u stanju da na vreme upozori o namerama neprijatelja da krene u opšti rat, i da će biti dovoljno vremena za mobilizaciju rezervi“. Rano upozorenje, kaže se u izveštaju, izazvalo bi veliku mobilizaciju koja bi, sa svoje strane, izmenila tok rata i učinila da bi podsećao na rat 1967. godine.

To su dubiozne pretpostavke i treba ih ispitati da bi se ustanovio smisao toka Jomkipurskog rata. Prvi egipatski napad je iznenadio Izraelce ne samo što se tiče vremena napada, već i snage tog napada. Čak i da je Izrael znao da napad dolazi, ne bi bio pripremljen zahvaljujući onome što stručnjaci danas nazivaju Sadatovom koncepcijom operacija, ili CONOPS. To je koristan termin vojnog žargona koji se odnosi na sposobnost komandanta da kombinuje svoje naoružanje i sposobnosti u cilju rešavanja vojnih problema. Kao objekt analize, CONOPS počiva na koraku odmaknutom od tvrde činjenice sposobnosti vojske. Planovi su dovoljno realni ali, za razliku od broja tenkova i artiljerijskih oruđa, obaveštajac ne može da ih sagleda na samo jednoj fotografiji. Zahvaljujući toj nematerijalnoj prirodi oni propadaju kroz pukotine rutinske obaveštajne analize.

Sadatov CONOPS je svakako propao kroz pukotine izraelske analize, i to im se snažno obilo o glavu. On je kombinovao poznate sposobnosti – SAM i Sagger rakete – na potpuno neočekivan način. Da li bi uvremenjena i redovno sprovedena mobilizacija rezervi učinila posao izraelskih pilota, uprkos postavljenim SAM raketama, mnogo lakšim? Ne vidi se kako.

Niti bi se mnogo promenilo ono što se dogodilo 8. oktobra. Komandiri tenkova, koji su tog sud-

bonosnog dana bili popunjeni rezervistima, ponašali su se po unapred pažljivo postavljenim planovima. Krenuli su u ofanzivu u skladu sa modelom ponašanja tenkovskih jedinica koje su trijumfovale 1967. Ovoga su puta, međutim, naišli na bolje uvežbane neprijatelje: egipatski vojnici koji su ih čekali, bili su zaštićeni od napada iz vazduha, i ležali su u zasedi sa Sagger protivtenkovskim raketama. Čak i da je Zeira na vreme obavestio, i da je mobilizacija na vreme sprovedena, ništa ih ne bi pripremio na zasedu koju je Sadat zamislio i izveo.

Dalje, pretpostavimo da viziju Elija Zeire nije zamaglila *konsepcija*, već da je digao uzbunu 48 ili 72 sata pre nadolazećeg napada. Zar ne bi u tom slučaju Dajan i Meir naredili masovnu mobilizaciju? I ovde dokazi govore, uprkos pretpostavci u privremenom izveštaju Agranat komisije, da bi Meir i njegovi ministri bili daleko oprezniji.

Telegram Cvi Zamira, u kome on prenosi crveni alarm Ašrafa Marvana, stigao je u Jerusalim 6. oktobra. U 8 ujutru su se Dajan i Elazar sastali sa Meir da bi razgovarali o propremama za rat. U satima između ta dva događaja Dajan i Elazar su se sukobili oko onoga što treba učiniti. Elazar je bio za odgovor u stilu 1967: odmah preventivno napasti iz vazduha, obaviti masovnu mobilizaciju za 200.000 rezervista. Dajan je odbio obe opcije, uz argument da će Sjedinjene Države, najvažniji saveznik Izraela, držati Izrael odgovornim za počinjenje rata. Izrael ne može da rizikuje gubitak poverenja Vašingtona.

Pošto nisu mogli da se saglase, njih dvojica su izneli obe opcije premijerki. Ona se saglasila sa Elazarom u pogledu mobilizacije, ali sa Dajanom u pogledu preventivnog napada. Svoj tok misli je objasnila u svom svedočenju pred Agranat komisijom, i taj je dokument deklasifikovam 2013. godine.

Komisiji je rekla da joj je „srce bilo za preventivni napad“, ali da ju je mozak od toga odvrćao. „Plašila sam se,“ kazala je. Njen se strah nije ticao mogućeg odgovora Egipta i Sirije, već, kao i kod Dajana, reakcije Amerikanaca. Znala je da će u velikom ratu vrlo verovatno biti potrebne hitne isporuke iz američke vojske. Ako bi Niksonova administracija zaključila da je Izrael započeo rat, Amerikanci bi možda odbili da šalju opremu, ili da slanje uspore. „Mogu da kažem, uz skoro potpuno uverenje, da američke isporuke ne bi došle da smo izvršili preventivni napad,“ objasnila je premijerka.

Prihvatanje egipatskog napada, dodala je ona, obezbedilo je da „nema optužbi da smo mi započeli rat“. I dodala: „Ne znam da li vam je ovo poznato, ali ni te avionske isporuke nisu išle glatko“. Tu je verovatno želela da kaže da je, mada je bilo potpuno jasno da Izrael nije započeo rat, bilo ljudi u

američkom sistemu koji na celu stvar nisu gledali sa simpatijama, i za koje se komotno moglo reći da bi našli svaki mogući izgovor da ne pošalju pomoć. U svom svedočenju Meir je potvrdila da je nekoliko sati pre nego što je rat počeo, ministrima u svojoj vladi kazala da „1973. nije isto što je bila 1967, i da nam ovog puta ne bi oprostili“. Da, neki izraelski vojnici će sigurno poginuti, jer nismo izveli preventivni napad, ali, rekla je Meir, „ko zna koliko više njih bi stradalo da nismo dobili opremu“.

Do trenutka kada je premijerka naredila opštu mobilizaciju, do napada Egipta i Sirije preostalo je samo deset sati (ispostavilo se samo šest). Čak i tada se Dajan protivio njenoj odluci, jer se plašio da će kritičari Izraela u Vašingtonu kriviti Izrael za započinjanje rata i da će mobilizaciju smatrati početkom iznenadne ofanzive. Da je Zeira podigao uzbunu 72 sata ranije, Meir bi možda Dajanove argumente protiv mobilizacije smatrala ubedljivijim. Verovatno bi sledeća dva dana iskoristila u pokušajima da ubedi Amerikance da je mobilizacija reakcija na arapsku agresiju, i da time ne bi dala šanse Niksonovom timu da mobilizaciju smatra provokacijom zbog koje će rat početi, a ne odgovorom na agresiju.

Bilo kako bilo, jedna stvar je jasna: čak i da je Golda Meir naredila mobilizaciju nekoliko dana ranije, ona ne bi dozvolila preventivni napad. U svom prvom kontaktu sa Vašingtonom 6. oktobra ujutru, ona je Kisindžeru poslala telegram sa dve poruke: Egipat i Sirija će napasti, a Izrael nema nameru da izvede preventivni napad. Kisindžer je te poruke dobio u 6 i 15 ujutru, dok je još spavao u Waldorf Towers hotelu u Njujorku. On je tamo prisustvovao godišnjoj sesiji Generalne skupštine Ujedinjenih nacija. Zbog čega je Meir bila toliko sigurna da Amerikanci jako žele da čuju da se ne razmišlja o preventivnom napadu? Zašto je pristala na to bez ikakve diskusije?

Ni Meir niti bilo ko drugi nije imao ni malo pojma o jačini udara koji je Sadat isplanirao i organizovao. Niko nije razumeo stvarnu veličinu procene da li treba, ili ne treba, napasti preventivno. Ali to nije potpuno objašnjenje. Meir i Dajan su godinama posle toga diskutovali o tim pitanjima sa Niksonom i Kisindžerom. Uzajamno su znali kako ko razmišlja. Nije preterivanje ako se kaže da je sudbonosna odluka Golde Meir da ne napadne preventivno 1973. godine, bila čvrsto doneta avgusta 1970, na kraju Rata iscrpljivanja na koji su Izraelci skoro i zaboravili. Međutim, neuspešnost tog sukoba da se ureže u kolektivno pamćenje Izraelaca ne treba da nam sakrije istorijske posledice koje je imao – i to ne samo po Izraelce. Svaki od vođa u Jomkipurskom ratu – izraelski, egipatski, sovjetski i američki – bio je na odgovornoj poziciji i u Ratu iscrpljivanja. Odluke iz 1973.

imaju smisla samo u svetlosti događaja iz tog ranijeg sukoba.

III. Rat iscrpljivanja

Gamal Abdel Naser je započeo Rat iscrpljivanja marta 1969. Uz podršku Sovjeta, njegova vojna kampanja je imala za cilj iscrpljivanje Izraela kroz napade komandosa, bombardovanja i dejstvo teške artiljerije preko Sueckog kanala. Nikson i Kisindžer su ohrabivali Jichaka Rabina, tada ambasadora Izraela u SAD, da ubeđuje svoju vladu da sukobe podignu na viši nivo tako što će se preduzimati kaznene kontra mere, napadi duboko na teritoriji Egipta i u delti Nila. Meir i Dajan su sledili Rabinove savete.

Početkom januara 1970. Naser je tajno otputovao u Moskvu. Tamo je, uz izražene emocije, molio za bolje oružje. Leonid Brežnjev, sovjetski premijer, odovoljio je lansiranjem operacije Kavkaz, tokom koje su Egiptu isporučene brojne najnovije SAM rakete i borbeni avioni MiG. Moskva je takođe poslala i osoblje. Sovjetski piloti su leteli MiG-ovima i upravljali SAM raketama. Na vrhuncu te akcije broj sovjetskih vojnika koji su bili direktno uključeni u borbe verovatno je prevazilazio 15.000 na zemlji, i možda čak 150 pilota u vazduhu.

Tako je taj rat postao direktan sovjetsko-izraelski sukob. U odgovoru na zaoštavanje, Niksonova administracija, koja je bila preokupirana ratom u Vijetnamu, radije je zagovarala deeskalaciju. Predložila je prestanak vatre, pa je takav sporazum stupio na snagu 7. avgusta 1970. u ponoć. Egipćani su iste te noći, kršeći sporazum, premestili svoje SAM baterije – koje će tri godine kasnije stvoriti toliko problema Izraelcima – sve do Sueckog kanala.

Neki od Izraelaca smatrali su da te sovjetske sisteme treba uništiti čim su postavljeni pored Kanala. Nikson se protivio toj ideji, ali je, za uzvrat za prihvatanje prekida vatre, dao Izraelu garancije koje su predstavljale veliki napredak u međudržavnim odnosima: ti su odnosi postali strateško partnerstvo koje i danas poznajemo. U to se vreme partnerstvo zasnivalo na dve američke obaveze. Prva se odnosila na teritorijalne dimenzije potencijalnog mirovnog sporazuma između Izraela i njegovih suseda. U pismu premijerki Meir, Nikson je objasnio da će u pregovorima koji slede prekidu vatre, Egipćani zahtevati potpuno povlačenje Izraela sa teritorija koje su zauzete u ratu 1967, i tražiti da se palestinske izbeglice nasele unutar granica Izraela. „Želim da vam garantujem,“ pisao je on, „da nećemo pritiskati Izrael da prihvati (zahteve Egipta). Naš stav u vezi povlačenja je da konačne granice treba da budu određene na osnovu sporazuma strana, putem pregovora... Dalje, neće-

mo pritiskati Izrael da prihvati rešenje u vezi izbeglica koje bi iz fundamenta promenilo jevrejski karakter države Izrael, ili ugrozilo vašu bezbednost. Takođe, mi ćemo se strikno pridržavati fundamentalnog principa da mora da postoji mirovni sporazum koji sadrži uzajamne obaveze, i da se nijedan izraelski vojnik neće povući sa osvojenih teritorija sve dok ne bude dostignut obavezujući mirovni sporazum koji će vas zadovoljiti.“ Ovde navedene ideje postale su poznate kao stubovi američke politike, za koju zaboravljamo da nije oduvek bila takva.

Pre avgusta 1970. još uvek je bilo mnogih unutar američkog bezbednosnog sistema koji su nastojali da jevrejskoj državi budu nametnuti ustupci. Golda Meir nikada nije zaboravljala još jednu obavezu koju je Nikson preuzeo u vezi oružja. „Još jednom želim da vam garantujem,“ pisao je on, „svoju podršku postojanju i bezbednosti Izraela, i svoju nameru da nastavim sa potrebnom podrškom koja će osigurati da ravnoteža neće biti izmenjena na štetu Izraela“. Pet decenija kasnije možemo da vidimo da su ta obećanja uključivala, kao što je analitičar prilika na Bliskom istoku David Vurmser tvrdio, ono što je danas kamen temeljac američke spoljnje politike – održavanje kvalitetne vojne spremnosti („qualitative military edge“ ili QME) Izraela.

Imajući u vidu činjenicu da se Izrael za svoju odbranu oslanja na mobilizaciju civilnih rezervi, i da mora superiornim naoružanjem da kompenzuje svoju veličinu i broj stanovnika – koji su manji od veličine i populacije protivnika - Kongres je u zakone uveo obavezu Sjedinjenih Država da održava izraelsku QME. Prvi dokument u kome se pominje ovaj termin datira iz 1981. godine, kada je američki državni sekretar Al Hejg, u svom pismenom odgovoru na pitanje Kongresa, identifikovao održavanje izraelskog QME kao legat Niksonove administracije. Niksonovo obavezivanje Izraelu je za Izraelce bilo toliko važno da, kada je to Nikson objavio, Rabin u svojim sećanjima piše da se radi o „novoj Balfurovoj deklaraciji“.

Tri godine kasnije, tokom prvih dana Jom-kipurskog rata, kada su za Goldu Meir nastupili najteži časovi u životu, ova ju je američka podrška terala napred. Kada je bila opterećena problemom snabdevanja, pozvala je u tri sata ujutru američkog ambasadora i rekla mu da probudi Kisindžera i Niksona da bi oni pogurali stvar. U svojim je sećanjima objasnila svoje ponašanje: „Znala sam da je predsednik Nikson obećao da će nam pomoći, i iz svog ranijeg iskustva s njim znala sam da nas neće izneveriti. Dozvolite mi da na ovom mestu ponovim nešto što sam često govorila ranije (i time obično izazivala ljutnju svojih američkih prijatelja),“ nastavila je. „Bez obzira kako će istorija suditi Niksonu – a ta će presuda verovatno biti vrlo

teška – mora se zapisati za sva vremena da on nikada nije prekršio nijedno obećanje koje nam je dao.“

Međutim, ta su obećanja uslovljavala i kontra-obaveze. Avgusta 1970, na sastanku u Vašingtonu, Rabin je predsedniku rekao da je Meir prihvatila obustavu vatre u Ratu iscrpljivanja samo zbog Niksonovog ličnog pisma koje garantuje QME i obećanje da bilo kakva teritorijalna povlačenja neće biti nametnuta. U svom odgovoru Nikson je naglasio da Izrael nikada ne treba da bude optužen za kršenje sporazuma o prekidu vatre. U slučaju ponovnog započinjanja sukoba, Nikson je naglasio Egipat, a ne Izrael, će biti smatran agresorom. Predsednik je rekao da su to bila najteža vremena za Izrael, ali da ta zemlja mora da pokaže maksimalnu uzdržanost.

Na osnovu toga, kao i na osnovu razmene brojnih poruka tokom sledeće tri godine, Golda Meir i Moše Dajan su 6. oktobra 1973. planirali dalje poteze – sve vreme uz razumevanje da su ušli u *quid pro quo* sporazum sa Vašingtonom: Niksonova administracija je ponudila strateško partnerstvo, koje je podrazumevalo snabdevanje oružjem; za uzvrat, Izrael nije lansirao preventivni napad, nije primenio iskustvo koje je 1967. dovelo do pobede, da ne bi rizikovao povlačenje Sjedinjenih Država iz direktnog sukoba sa Sovjetskim Savezom.

IV. Nikson, Kisindžer i Izrael

Uzdržanost koju je Nikson zahtevao od Izraela bila je u labavoj vezi sa tradicionalnim stavom Stejt Dipartmenta koji je takođe težio da obuzda Izrael. Ova su dva zahteva za uzdržanost polazila od sasvim drugačijih strateških procena. Tradicionalna politika je poticala od računice da Izrael predstavlja opterećenje za SAD. Bliske veze Vašingtona sa Jerusalimom, tvrdilo se, udaljavale su Arape i terale ih u ruke Sovjetima. Da bi se Arapi zadržali u orbiti Zapada, SAD moraju da se udalje od Izraela i, još određenije, da javno pokažu da ne jačaju Izrael u vojnom pogledu.

Kisindžer je bio stameni kritičar tog pristupa, zbog čega su se pokvarili njegovi odnosi sa Viljemom Rodžersom, Niksonovim ministrom spoljnjih poslova. Po Kisindžerovom gledištu, Rodžers i njegovo Ministarstvo spoljnjih poslova imaju manju pregovaranja, bez ikakvog strateškog osećaja. On je proučavao Bliski istok i zaključio da suštinski uslovi za mir između Egipta i Izraela jednostavno ne postoje. Cilj mu je bio da uspostavi te uslove, a ne da se i nadalje upušta u neplodne pregovore. Redovno je pisao Niksonu i tvrdio da naponi da se kupi arapsko raspoloženje na račun Izraela ne pomažu postizanju mira, već da samo nagrađuju Egipat i Sovjetski Savez za sve veću

vojnu eskalaciju, koja je kulminirala Ratom iscrpljivanja.

U oštrom zaokretu u odnosu na tradicionalno američko gledanje na stvari, Nikson i Kisindžer su zaključili da vojna moć Izraela donosi Americi preimućstvo. Gledajući kako Izrael odoleva ne samo Egiptu, već i Sovjetskom Savezu, zaključili su da bi jevrejska država mogla da pomogne da se promeni ravnoteža na Bliskom istoku. Ona bi čak mogla da posluži kao oslonac da se Egipat prebaci iz sovjetskog u američki uticaj. Da bi povratio svoju izgubljenu teritoriju, i da bi otvorio Suecki kanal, Nikson i Kisindžer su smatrali da Egipat mora da bude prinuđen da direktno pregovara sa Izraelom. Sovjeti mogu da pomognu Egiptu da vodi rat, ali samo SAD može da pomogne kod sklapanja mira. Vašington bi mogao Izraelu da donese trajni dogovor – ali samo ako bi Sadat, koji je tada već zamenio Nasera, prvo pristao da napusti Moskvu. A Amerika će, u međuvremenu, pomagati vojni rast Izraela.

U izraelskim arhivama postoji značajni dokument iz 1971. godine, u kome je zabeležen sastanak Kisindžera i Jigala Alona, ranijeg zapovednika Palmaha, elitne borbene jedinice u izraelskoj vojsci pre osnivanja države. Alon, u to vreme zamenik premijerke Golde Meir, bio je u Vašingtonu radi razgovora o egipatskoj diplomatskoj inicijativi za koju se Kisindžer bojao da bi Ministarstvo spoljnjih poslova moglo da iskoristi radi nametanja jednostranih ustupaka izraelske strane.

Izraelski zapisi o ovom razgovoru pokazuju Kisindžerovu stranu koja se retko pojavljuje u američkim dokumentima: Kisindžer, prijatelj Izraela, upućuje Izraelce na koji način treba da se zaštite od američkih birokrata koji žele da odguraju Izrael sa teritorija zauzetih 1967. – isto kao što ih je Ajzenhauer odgurao nazad 1957. godine.

„Situacija sa kojom ste danas suočeni jeste da svi u vladi SAD žele da vam nametnu sporazum, bar u skladu sa Rodžersovom linijom. To morate da shvatite,“ objasnio je Kisindžer. Alon je Kisindžera pitao da li je Izrael, u očima Ministarstva spoljnjih poslova, predstavlja „teret“. „Da!“ naglasio je Kisindžer. „Većina arabista,“ nastavio je on, „su kolonijalisti koji se sećaju Arapa na osnovu predratne slike, i žude da se te slike vrate. A ovi iz ministarstva i nisu najgori u tome! Danas imate potpuno ujedinjenu vladu protiv sebe. Nikada do sada niste ovde bili u takvom položaju.“

Kisindžer je naglasio da je Nikson jedina osoba u američkom sistemu koja može da se ravnomerno suprotstavi Stejt Dipartmentu. „Čini se da vi Izraelci ne shvatate da ovde imate samo jednu jedinu nadu – predsednika.“ Pristup Stejt Dipartmenta mirovnom procesu, u skladu sa njegovim posebnim ambicijama i pogledom na svet, ostavio bi oslabljen Izrael. Zbog toga, savetovao je Kisin-

džer, jevrejska država mora da bude tvrdoglava u odnosu na Ministarstvo, da bi dovela do toga da predsednik lično mora da interveniše. Kada čini ustupke, Izrael to treba da čini isključivo direktno predsedniku, i da time obezbedi da Nikson oseća da je lično uključen.

A da bi direktno komunicirali sa Niksonom, objasnio je Kisindžer, Izraelci moraju da razumeju tog čoveka. „Predsednik je,“ rekao je Kisindžer, „veoma dobar kada se radi o velikim strateškim pitanjima. On nije posebno zaljubljen u Jevreje. U apstraktnom smislu uopšte ga nije briga za Izrael. Izrael ga zanima samo unutar strateškog konteksta na Bliskom istoku. Tačno mi je tako i rekao. Ima dobru koncepciju strateškog značaja Bliskog istoka.“

Rat iscrpljivanja je naučio Niksona da eskalacija egipatsko-izraelskog sukoba može da navede Brežnjeva da poveća sovjetski kontingent u Egiptu. Tada Amerika mora da bira: parirati Sovjetima ili se povući i priznati Moskvi pobjedu. Nikson je nastojao da se osigura da, ako dođe do takve konfrontacije, on bude u dobroj poziciji. Egipatsko-izraelski rat će neizbežno navesti neke uticajne glasove u Stejt Dipartmentu i Pentagonu da optuže Izrael za uvlačenje Amerike u rat sa Sovjetskim Savezom. Nikson i Kisindžer su zahtevali da Izrael predupredi takve optužbe time što će biti uzdržani i osigurati da Egipat bude optužen za svako kršenje sporazuma o prekidu vatre iz 1970. godine.

Nikson i Kisindžer su smatrali da je *status quo* uspostavljen posle Rata iscrpljivanja bio koristan za Izrael. Egipat je trpeo ozbiljan ekonomski pritisak, jer je sukob zatvorio Suecki kanal, te je neprekidno ratno stanje bilo veoma skupo, a što je sve zajedno oteralo strane investitore. Igra koju su igrali svodila se na to da sede i čekaju Egipat da priđe Americi sa svojim zahtevima.

Sadat je jula 1972. iz Egipta isterao sovjetski vojni personal. Kroz Hafiza Ismaila, svog savetnika za nacionalnu bezbednost, otvorio je kanal do Kisindžera. Februara 1973. Ismail je obavestio Kisindžera da je Egipat spreman za mir sa Izraelom, ali da normalizacija odnosa mora da sačeka potpuno izraelsko povlačenje sa teritorija koje su zauzeta 1967. godine. Izraelci su odgovorili da nisu sigurni da je ta ponuda zdrava. Nikson i Kisindžer su, sa svoje strane, bili za to da se velika diplomatska inicijativa odloži, uvereni da je ravnoteža snaga dobrim delom u korist Izraela, a na štetu Egipta i Sirije. Kisindžer je poslao poruku Sadatu da ima nameru da lansira mirovnu inicijativu pošto se završe izbori u Izraelu, koji su bili zakazani za 30. oktobar.

Kada su na Jom Kipur 1973. probudili Kisindžera u hotelu u kome je bio, dobio je poruku Golde Meir u kojoj se obavezuje da Izrael neće preduzeti preventivni napad. Odmah je pozvao

sovjetskog ambasadora Anatolija Dobrinjina da bi ga obavestio da Izrael želi da Sovjeti znaju da nema nameru da napadne, ali je takođe jasno rekao da SAD „upozoravaju da ne treba činiti preuranjene poteze“. U 6.55 ujutru, prenaest minuta pošto je razgovarao sa Dobrinjinom, Kisindžer je nazvao Mordehaja Šaleva, višeg izraelskog diplomatu u Vašingtonu, i rekao: „Želimo da vas podstaknemo da ne preduzimate nikakve preventivne akcije jer, ako to učinite, situacija će postati veoma ozbiljna“. U 7.00 je pozvao egipatskog ministra spoljnjih poslova i obavestio ga: „Upravo sam zvao (Mordehaja Šaleva) i rekao mu da ćemo mi, ako Izrael prvi napadne, veoma ozbiljno razmotriti situaciju, i takođe sam mu rekao, u ime SAD, da Izrael ne sme da napadne, bez obzira na eventualne provokacije.“

Možemo samo da zamislimo koliko su Sadat i Brežnjev bili srećni kada su čuli da je Kisindžer popustio i obavestio ih da tera Izrael na uzdržanost. U vreme kada je Kisindžer završavao razgovor sa egipatskim ministrom spoljnjih poslova, ostalo je manje od sata do početka kombinovanog napada Egipta i Sirije. U to je vreme postojala oštra razlika između američke i sovjetske politike. Dok su Sovjeti svoje saveznike naoružavali do zuba i zatim sami stajali po strani, Vašington je pokušavao da veže ruke svog saveznika neposredno pre nego što će biti napadnut. Kisindžerova politika stoga zaslužuje upravo istu kritiku koju je on upućivao Viljemu Rodžersu tokom prvog Niksonovog mandata: nagradio je sovjetsku i egipatsku agresiju.

Međutim, Kisindžeru nikada nije bio cilj da Egiptu i Siriji obezbedi veliku prednost nad Izraelom. Zajedno sa celokupnim izraelskim vođstvom, uključujući tu i Goldu Meir i Moše Dajana, da se CIA i ne pominje, on nije imao pojma kakav je moćan udarac Sadat pripremio Izraelu. Kao i svi drugi tog jutra na Jom Kipura, on je pretpostavljao da će rat trajati samo nekoliko dana i da će Izrael lako pobediti.

Velika Kisindžerova greška poticala je od privremenog nerazumevanja vojne ravnoteže, ali što se tiče njegovih strateških namera on je samo bio dosledan. Od 1970. godine, pa sve dok nije izašao iz politike, on je sledio istu strategiju koju su on i Nikson formulisali na kraju Rata iscrpljivanja – koristiti Izrael kao polugu kojom će odvojiti Egipat od Sovjetskog Saveza. Kada je tog jutra 6. oktobra pozvao telefonom sovjetskog ambasadora i ministra spoljnjih poslova, bio je u potrazi za istim ishodom kome je težio 1971, kada je podučavao Alona kako da obiđe Stejt Dipartment: tražio je ravnotežu snaga koja bi išla u prilog Izraelu.

Tu je ključna reč „ravnoteža“. Ravnoteža snaga dozvoljavala je Sjedinjenim Državama – kroz ličnost Kisindžera – da se ubaci u igru i bude medi-

jator između Kaira i Jerusalima, stalno držeći Sadata na oku i pokušavajući da ga izvuče iz sovjetskog uticaja i da ga privuče na stranu Amerike. Ono čega se Kisindžer najviše plašio tog Jom Kipura bila je još jedna nagla i velika pobeda Izraela u kojoj bi Egiptu i Siriji uzeo još više teritorija i time uzdrmao tamošnje režime. Sadat bi, zbog situacije kod kuće, bio sprečen da čini ustupke Izraelu. Time bi Egipat bio gurnut nazad u sovjetske ruke, kao što se dogodilo posle Šestodnevno rata 1967, i ponovo se pripremao za novu rundu borbe.

Time što je obuzdao Izrael, i o tome obavestio Sovjete i Egipćane, Kisindžer je želeo da postigne dva neposredna cilja. Prvo, želeo je da predupredi direktnu sovjetsku eskalaciju koja je već jednom viđena u Ratu iscrpljivanja – to jest ponovno dovođenje sovjetskih borbenih trupa. Takva bi eskalacija naterala Niksona da parira Brežnjevju, pa bi sukob Egipta i Izraela eskalirao u sukob dveju super-sila. Drugo, želeo je da očuva direktnu liniju ka Egipćanima kako bi, kada sukob bude završen, mogao naglo da pokrene diplomatiju, što je odlagao čekajući da prođu izbori u Izraelu. Nadao se izraelskom uspehu na bojnom polju koji bi mu obezbedio još jaču polugu.

Tokom prve nedelje rata, dok je Kisindžer sticao utisak o realnosti po kojoj je Izrael povrediv, dobijao je očajničke molbe Golde Meir za pomoć u avionima, tenkovima i municiji. Nikson je odobrio slanje pomoći, ali su prvi paketi bili mali, a isporuke neizvesne. Meir se žalila na kašnjenja, ali do predsednika se nije moglo doći, a potpredsednik Spiro Egnju je 10. oktobra podneo ostavku, dogodio se skandal Votergejt koji je zidao napetost sve do 20. oktobra, kada je Nikson naredio smenu Specijalnog tužioca Arčibalda Koksa i doveo se u situaciju u kojoj je njegova smena bila neizbežna.

Kisindžer je ili odbio da rešava problem, ili je pokušao, ali nije uspeo. Najzad je Nikson 14. oktobra naredio slanje velike isporuke, jedne od najvećih u istoriji, i time uklonio sve prepreke.

Okolnosti su do danas ostale nerazjašnjene: da li su neefikasnost administracije i logističke poteškoće dovele do odlaganja isporuka? Ili je neko aktivno smetao? Da li je ta osoba bio Sekretar odbrane Džejms Šlezinger, poznat po svojim nesimpatijama prema Izraelu? Ili Kisindžer? Ili obojica? Admiral Elmo Cumvalt (Zumwalt), koji je u to vreme bio šef američkih pomorskih operacija, objavio je 1976. svoja sećanja u kojima je tvrdio da je Kisindžer želeo da Izrael „prokrvari“ kako bi bio mekši i bolje sarađivao. Kod Izraelaca određenih godina sećanja na ove optužbe izazivaju jake emocije.

Međutim, Cumvaltovo svedočenje o tim optužbama, dato u vreme kada se kao demokrata kandidovao za Senat, nije bilo ubedljivo. Nikson i

Kisindžer su se tokom celog rata držali svoje strategije traženja ravnoteže koja bi bila u korist Izraela – bar malo – usput pokušavajući da izbegnu presudne korake koji bi Sovjete naveli na direktnu eskalaciju.

Do kraja prve nedelje rata Nikson je shvatio da Moskva iskorišćava američku uzdržanost, i to do mere koju više nije mogao da toleriše. Brežnjev je pokrenuo masivnu operaciju ponovnog snabdevanja vojski Egipta i Sirije, i Niksonu je postalo jasno da arapska koalicija nema nikakvu nameru da traži prekid vatre. Te su ga činjenice ubedile, kao i Kisindžera, da, u skladu sa obećanjima koja su dali Goldi Meir 1970. godine, nemaju drugog izbora osim da pariraju svim oružanim sistemima koje bi Sovjeti mogli da uvedu na Bliski istok. Bilo je potrebno da se svetu pokaže da će Amerika, bez obzira na sve, dati svoje oružje u sposobne ruke Izraelaca.

Nikson je 14. oktobra pozvao Kisindžera da bi mu naglasio da isporuke ne treba da budu samo efikasne već i masivne. „Nagrđiće nas jednako za 3 aviona kao i za 300 aviona... Henri, nemam strpljenja da se igram sa slanjem nekoliko aviona. Ono što hoću da kažem je... ako... treba da učinimo potez, svakako će nas koštati... Ne mislim da će nas baš mnogo više koštati ako pošaljemo više toga.“ Dva sata kasnije Nikson je nazvao radi potvrde: „Ako nešto doprinosim (ovoj) diskusiji, onda je to (ovo): nemojte se igrati sa tri aviona... Terajte na veliko.“

I to su i učinili. Ukupno je 500 transportnih aviona odletelo za Izrael tokom sledećih nedelja. Na vrhuncu isporuke sletao je po jedan avion svakih petnaest minuta. U toku nekoliko dana američki naponi su prevazišli sovjetske vazdušne isporuke Egiptu i Siriji. Istovremeno je administracija pred Kongres postavila zahtev za 2,2 milijarde dolara hitnih kredita i grantova Izraelu.

Nikson i Kisindžer su postupili po svim ranije prihvaćenim obavezama prema jevrejskoj državi, rizikujući pri tom konfrontaciju sa Sovjetskim Savezom. Kada je administracija stavila nuklearne snage raspoređene po svetu u stanje pripravnosti, kritičari su upozorili Niksona da proizvodi krizu da bi skrenuo pažnju sa Votergejta. Upravo se radilo o suprotnom: strah od toga da će Sjedinjene Države možda izgledati nemoćno, jer njihov predsednik ima domaćih problema, ubedio je Kisindžera i sve ostale oko predsednika da je neophodno poslati Moskvi signal da Amerika misli ozbiljno. Ukratko, Kisindžer i ranjeni Nikson su se ponašali u skladu sa svojom strategijom, a to je zahtevalo demonstraciju da SAD neće dozvoliti da ih SSSR ometa svojim potezima, a da regionalne sile, kao što je Egipat, mogu da ostvare svoje aspiracije samo ako se pridruže američkom kampu.

Za Izraelce, traumatizovane Jomkipurskim ratom i smrću brojnih prijatelja, drugova u oružju i članova porodice, Kisindžerovo gledište da je Izrael adut u većoj igri uznemiravajuće je makijavelistički. Do dana današnjeg pominjanje bišeg američkog državnog sekretara izaziva oštre reakcije. Izraelska levica smatra da je bilo moguće izbeći Jomkipurski rat samo da su Vašington i Jerusalem obratili više pažnje na Sadata. Umesto toga, kažu oni, Sadat je bio ostavljen da se kuva u sopstvenoj čorbi dok je sporazum teritorije-za-mir već bio na raspolaganju. Oni koji su takvog gledišta, zameraju Kisindžeru strateški odnos koji su on i Nikson razvili sa Goldom Meir i Rabinom između 1970. i 1973. Istovremeno, desničari su mišljenja da je Kisindžer namerno oslabio Izrael – izazvao krvarenje, kaže Cumvalt – da bi stvorio ravnotežu sila sa Egiptom.

Istina je da nijedna optužba nije tačna. Kisindžer je bio potpuno jasan u pogledu svojih namera. Na konferenciji za štampu 12. oktobra 1973. on je jasno rekao: „Kada su počela neprijateljstva, Sjedinjene Države su sebi postavile dva objektivna cilja. Jedan je bio da neprijateljstva prestanu što je pre moguće. Drugi, prekinuti neprijateljstva tako da to bude doprinos trajnijem rešenju na Bliskom istoku.“ Drugim rečima, on je želeo da iskoristi rat kao sredstvo za postizanja važnog američkog cilja.

V. Koja je korist od svega toga?

To nas dovodi do konačne razlike između ratova 1973. i 1967. godine: Jomkipurski rat je doveo do značajnog političkog sporazuma. Uz Kisindžerovu pomoć, Kairo i Jerusalem su februara 1974. zaključili sporazum o razdvajanju snaga. To je bio prvi direktni mirovni sporazum između zemalja koji su tada već decenijama bile u sukobu. Tokom 50 godina koje su protekle od tog vremena, nijedan metak nije ispaljen između Egipta i Izraela. Kisindžer će se jednog dana sresti sa svojim Stvoriteljem, i sve što je u životu učinio biće mereno. Kada bude došao taj dan, njegovo ponašanje tokom Dana Pokajanja – Jom Kipura – 1973. godine daće mu mnogo manje materijala za kajanje nego što njegovi kritičari pretpostavljaju.

Naravno, na osnovu dokaza koji su ovde prikazani moguće je doći i do sasvim drugačijeg zaključka. Ako verujete da je Izraela učinio propust i da zato nije izveo preventivni napad – ili da bar ranije nije mobilisao svoje rezerve – i da je to bila osnovna greška te 1973. godine, onda je to bila greška Golde Meir, izraelske arogancije, *konsep-cije*, ili Ašrafa Marvana. Nikson i Kisindžer su obuzdali Izrael i time izazvali *mehdal*. Takvo tumačenje je ekstremno uskogrudo. Ono zanemaruje, na prvom mestu, do koje mere je propust da se razume egipatska koncepcija vođenih operacija

odgovoran za traumatične gubitke koje je Izrael imao u prvim danima rata. Još važnije, ono ne uočava značaj strateškog savezništva koje su Nikson i Kisindžer zacementirali sa Izraelom. Oni jesu obuzdavali Izrael, ali su zauzvrat, zahvaljujući saradnji Jerusalima, obezbedili oružje koje je bilo potrebno da bi se rat dobio, bezbednosnu obavezu koja se proteže do današnjih dana, i strateško savezništvo.

I to nas dovodi do onog što je najvažnije u odnosu na Jomkipurski rat: to je bila zajednička pobjeda Izraela i Amerike, čak i ako je to za Sadata bila uspješna vojna operacija koju je zamislio od samog početka. Time što je istovremeno odbacila Sirijce i Egipćane, prešla u kontranapad i zapretila Kairu i Damasku – bez obzira na ogroman iznenađni napad – Izraelska odbrambena vojska, IDF, pokazala je da nema načina da arapska vojna koalicija može da je pobedi konvencionalnim sredstvima. Sirija je ostala neprijatelj Izraela, ali se više nije usudila da napadne. Egipat je postao američki i izraelski saveznik, a odnosi između jevrejske države i Sjedinjenih Država postali su jači nego ikad ranije. Istovremeno se pokazalo da najbolja oružja Sovjetskog Saveza ne mogu da se mere sa američkim.

Istina je da 1973. godine nije manjkalo gadnih grešaka od strane Amerikanaca i Izraelaca, ali su gadne greške činili i Sovjeti i Egipćani. Možda jevrejska država nije ostvarila pobjedu biblijskih razmera kao 1967, ali je na kraju postigla jednu trajniju. To se dogodilo zahvaljujući odlučnosti i hrabrosti Golde Meir, i snalažljivosti bezbrojnih izraelskih vojnika i oficira – ali i Ričarda Niksona i Henrija Kisindžera, ljudi koji su najsnažnije podržali Izrael od svih koji su ikada vodili spoljnu politiku Amerike.

Michael Doran je viši saradnik i direktor Centra za mir i bezbednost na Bliskom istoku (Center for Peace and Security in the Middle East) na Univerzitetu Hadson. Autor je rada *Ajk se kocka: Uspon i dominacija Amerike na Bliskom istoku (Ike's Gamble: America's Rise to Dominance in the Middle East, 2016)*. Bio je pomoćnik

sekratara za odbranu, i direktor Nacionalnog saveta za bezbednost.

Njegov twitter nalog je [@doranimated](https://twitter.com/doranimated).

Preveo Brane Popović. 2.10.2023

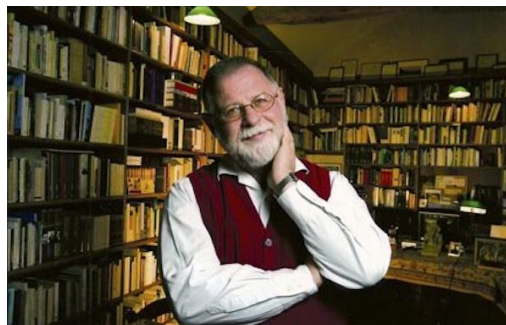
D. G. S.

Vera u razum

U svom prepoznatljivom stilu Alberto Mangel u knjizi *Majmonid*, koju je nedavno objavila *Geopoetika*, u prevodu sa engleskog Lusi Stivens, vešto prepliće istorijske izvore i lične refleksije i podseća na važnost mislilaca poput Majmonida – onih koji ne nude gotove istine, već uče kako se služiti sopstvenim razumom. Majmonidov uticaj proteže se daleko izvan granica judaizma. Cenili su ga, među ostalim, njegov savremenik, veliki arapski filozof, astronom i lekar Averoes, latinski teolog i filozof Toma Akvinski, inspirisao je Spinozu i Lajbnica, ostavivši trag i u modernim proučavanjima religije. Važan doprinos njenom izučavanju je Majmonidova otvorenost u raspravi o sličnostima i razlikama između judaizma, islama i hrišćanstva, uz osvrte na paganstvo. Te rasprave sa samim sobom i svetom, dovodile su ga do progonestava, ali i otvarale vrata ka znanju o zajedništvu sveta, često uprkos vidnim teološkim razilaženjima.

Mangelova knjiga nije samo priča o jednom filozofu; ona je podsticaj na dublje promišljanje, poziv na razgovor sa sobom, podsećajući da pravo razumevanje, baš kao i istinska promena, nikada nisu konačni, nego su uvek u pokretu.

Alberto Mangel

Zbog čega je optužba za „naseljenički kolonijalizam“ tako šuplja priča

Nije ispravno pitanje „da li je cionizam bio naseljenički kolonijalizam“, već „koja vrsta naseljeničkog kolonijalizma je zapravo bio“

Veliki rečnici su objavili koja je, po njima, REČ 2024. GODINE. Merilo se na osnovu velikog skoka upotrebe te reči u odnosu na 2023. Među pobjednicima našla se reč „polarizacija“ (Merriam Webster), „brat“ (Collier), „manifest“ (Cambridge), „brain rot“ („truljenje mozga“, Oxford), „demure“ („rezervisan, skroman, stidljiv“, Dictionary.com). Na osnovu onog što sam pročitao za ovih godinu dana, ta reč bi mogla da bude „naseljenički kolonijalizam“.

To je fraza za koju nisam siguran da sam ikada pre Hamasovog masakra 7. oktobra 2023. na nju nabasao, ali jesam mnogo puta posle toga. Čini se da fraza „naseljenički kolonijalizam“ datira iz kasnih 1960-ih ili 1970-ih, mada se, kažu, prvi put pojavila u članku „Cionistički kolonijalizam u Palestini“, Fajeza Sajega, intelektualca rođenog u Siriji. Nisam uspeo da je tamo nađem, pa izgleda da do tog vremena nije ni postojala. Najbliže tome Sajeg je stigao kada je pisao o ciljevima cionizma:

Imitirajući kolonijalističke poduhvate „nejevrejskih naroda“ među kojima su Jevreji živeli, „jevrejska nacija“ bi mogla da pošalje svoje kolonizatore na komad afro-azijske teritorije, da uspostavi svoju naseljeničku koloniju, i, posle nekog vremena, uspostavi sopstvenu državu – ne zaista kao imperijalističku ispostavu svoje glavne baze, već kao svoju bazu kao takvu, prema kojoj će cela „jevrejska nacija“ pre ili kasnije konvergirati iz celog sveta.

Sve u svemu to nije nefer opis cionističkog pokreta. (Sajeg svakako nije bio zastupnik fer odnosa kada se radi o cionizmu: on je bio koautor rezolucije Ujedinjenih nacija „Cionizam je rasizam“.) Tu se naglašava važna činjenica da jevrejski naseljenici, koji su krajem 19. i početkom 20. veka došli u Palestinu uglavnom iz Istočne Evrope, kojom su tada vladali Turci, nisu bili kao drugi evropski naseljenici u ne-evropskim zemljama: oni nisu imali vladu, ili kvazi-vladine ustanove koji bi im bili sponzori i zaštitnici. Istina je da se ta situacija promenila kada je Engleska objavila Balfurovu deklaraciju koja poziva na osnivanje „Jevrejskog nacionalnog doma“ u Palestini, i kada je posle 1. Svetskog rata smenila Turke kao vladare

u Palestini. Još nešto: Jevreji u Palestini nisu bili Englezi, kao što su kolonizatori Alžira bili Francuzi, i kao što su Buri u Južnoj Africi bili Holanđani. Engleska koja je, u krajnjem zbiru, učinila jednako mnogo štete koliko i koristi, nije bila njihova majka-domovina, i nije ih smatrala, kao što ni oni sami sebe nisu smatrali, za prekomorski produžetak Engleske.

Naglašavajući jedinstvenost cionizma u odnosu na kolonizatorske pokrete modernih vremena, Sajeg nije rekao ništa sa čime se bilo koji zastupnik cionizma ne bi saglasio. Ipak, termin „naseljenički kolonijalizam“ je počeo da biva korišćen u akademskim tekstovima tokom 1980-ih i 1990-ih godina, naročito u prvim radovima anglo-australijskog istoričara Patrika Volfea (Patrick Wolfe, 1949-2016). Za njega se smatra da je začetnik teorije naseljeničkog kolonijalizma, a onda je taj termin dobio šire značenje. Mada je i dalje primenjivan na cionizam, sada je postao primenjiv upravo na situacije alžirskih *kolonista*, južnoafričkih Bura i britanskih naseljenika u Severnoj Americi i Australiji – to jest na oblik kolonijalizma u kome majka domovina ohrabruje i podržava masovno naseljavanje svojih državljana na prekomorske teritorije koje želi da preuzme u svoje vlasništvo, za razliku od teritorija na kojima starosedelačku populaciju kontroliše u svoje ekonomske i/ili vojne svrhe, bez namere da menja demografsku strukturu. (Tipični primeri nenaseljeničkog kolonijalizma su francuska Indokina, holandska Indonezija i britanska Indija.)

Istoričari su naseljenički i nenaseljenički kolonijalizam tretirali kao dve varijante istog fenomena. To je, pisao je Volfe, greška. Naseljenički kolonijalizam se suštinski razlikuje od nenaseljeničkog jer je, u svom stavu prema domorodačkom stanovništvu, „svojevremeno eliminatoran“. Da li uspeva u potpunosti ili delimično da eliminiše domorodačko stanovništvo, kao što se dogodilo u Severnoj Americi i Australiji, ili živi uporedo s njim, kao što je slučaj u Alžiru, naseljenici uvek teže ka uzimanju još i još teritorija, sa kojih domoroci moraju da budu oterani. Mada nije „obavezno genocidan“, pisao je Volfe, uvek osim ubijanja ima načina da se domorocima oduzmu njihova zemlja i njihova prava, „a pitanje genocida nikad nije daleko od diskusije o naseljeničkom kolonijalizmu“.

Pošto Izrael nije, u očima Volfea i njegovih istomišljenika, sam po sebi na neki način, ništa manje naseljeničko-kolonijalistička pojava nego što su Amerika i Australija – jer je nastao oduzimanjem imovine od „palestinskih domorodačkih vlasnika“, a takođe je potencijalno i genocidan – i pošto je naseljeničko-kolonijalistička teorija poslednjih godina postala toliko uticajna među američkim akademčarima, povezivanje Izraela sa genocidom već je imalo svoje mesto u akademskim

umovima dugo pre napada Izraela na Gazu. To pomaže da se objasni besmislena optužba na račun Izraela za genocid već tokom prvih dana rata, i njeno prihvatanje od strane američkih studentskih kampusa.

I zaista, kao što američki literarni i kulturalni kritičar Adam Kirš (Kirsch) ističe u svom radu „O naseljeničkom kolonijalizmu: ideologija, nasilje i pravda“, knjizi koja je objavljena avgusta prošle godine, ne mala količina anti-amerikanizma leži iza anti-cionizma među kampovima: baš kao što američka podrška Izraelu hrani bes usmeren ka Americi, tako i anti-američki stavovi hrane bes usmeren ka Izraelu. Istorija Izraela se vidi kao nešto slično onom što je dovelo do uništenja američkih naroda koji su tu živeli pre Kolumba. Pošto više ne mogu da se bore protiv stvarnog genocida koji se dogodio u prošlosti, žestoki kritičari Izraela mogu sebe da vide kao plemenite borce u izmišljenom ratu za koji se misli da se događa u današnjem vremenu. „Za mnoge akademikare i aktiviste,“ piše Kirš, „koji opisuju Izrael kao naseljeničko-kolonijalističku državu, to je dovoljno opravdanje za Hamasov napad.“

Kirš tvrdi da Izrael *nije* naseljeničko-kolonijalistička država, i time izjednačava svoj stav sa većinom onih koji brane Izrael. Bez obzira na kritike nekih od izraelskih akcija, svi njegovi istomišljenici takvu optužbu smatraju gnusnom. Za to nude brojne argumente. Jevreji su, kažu oni, domorodačko stanovništvo Palestine, jednako kao i Arapi koji tu žive; jevrejski naseljenici u Palestinu nikada nisu nameravali da smene arapsko stanovništvo; svaki santimetar arapske zemlje bio je legalno otkupljen od vlasnika tog zemljišta tokom cionističkog formativnog perioda od 1882. do 1948. godine; Arapi su bili oni koji su pokušali da eliminišu Jevreje iz Palestine tako što su pokrenuli rat 1948, a ne obrnuto; apsurdno je nazivati „kolonizatorima“ milione Jevreja koji su se naselili kao izbeglice od evropskog antisemitizma, od Holokausta, od progona po arapskim državama, od represije u Sovjetskom Savezu, itd. Kako se može porediti izraelski Jevrejin sa francuskim *kolonizatorom*, sa Burima-farmerima u Južnoj Africi, ili sa američkim graničarima?

Pa ipak, koliko god ti argumenti bili istiniti, oni promašuju metu. Nije samo da se oni ne razlikuju od opisa cionizma koji je dao Fajez Sajeg, već je i sam cionizam sebe smatrao kolonizatorskim pokretom, i o sebi govorio koristeći te termine. Prva cionistička pojoprivredna naselja, formirana tokom 1880-ih i 1890-ih, sama su sebe nazivala „kolonijama“ (*koloniot* ili *mošavot*, na hebrejskom), a njihovi stanovnici su sebe rutinski nazivali „kolonizatorima“. Kada je baron Edmond de Rotšild preuzeo većinu tih naselja pod svoje staranje, ona su postala poznata pod nazivom *mošavot ha-baron*,

„baronove kolonije“, a kada je kasnije prepustio kontrolu nad njima, organizacija kojoj je tu kontrolu prepustio bila je „Jevrejska kolonizatorska asocijacija“. Hercl, koji je kritikovao Rotšildove napore, u svom obraćanju na 5. Cionističkom kongresu 1901. godine, je rekao da je „filantropska kolonizacija promašaj“. Govoreći o svom planu, rekao je da će „nacionalna kolonizacija uspeti“. Dve godine pre toga, govoreći na 3. Kongresu, rekao je da se nada da će povelja koja se odnosi na jevrejska naselja u Palestini biti dobijena od Turaka, i da će, „tek pošto ta povelja bude u našem posedu, započeti praktična masovna kolonizacija“.

Mada su Herclovi planovi propali, Fajez Sajeg je bio u pravu. Cionizam je bio *par excellence* naseljenička kolonizacija. Nije greška smatrati je takvom. Ono što jeste pogrešno je da se tip kolonizacije koji Sajeg pripisuje cionizmu – da nema „domaću bazu metropole“ već da je „on sam po sebi metropola“ – treba bez diskusije i automatski smatrati dostojnom prekora.

Dalje, pogrešno je takav vid naseljeničke kolonizacije smatrati modernim fenomenom. Naprotiv, on je jedan od najstarijih u ljudskoj istoriji. Takva naseljenička kolonizacija je izvela prvog *homo sapiensa* iz Afrike i odvela ga u Evropu, gde je postepeno smenio neandertalca. Takav naseljenički kolonijalizam je poveo one koji su govorili proto-indo-evropskim jezikom, od koga su nastali skoro svi evropski jezici (i mnogi od zapadno-azijskih), iz njihove drevne domovine severno od Crnog Mora, i raširio ih ka jugu, istoku i zapadu. Baš taj naseljenički kolonijalizam je naveo Arijevce da učine invaziju na Indiju i tamo stvore Hindu civilizaciju; i drevne Grke da formiraju svoje kolonije po celom Mediteranu; i Feničane da izgrade Kartaginu, i Arape da donesu islam na Bliski istok i Severnu Afriku. Ti, i njima slični događaji, odigravali su se protokom vremena jer su grupe naroda polazile iz svojih domova i tražile nove domove, ponekad ubijajući one koji su tamo već živeli, ponekad ih pokoravajući i dominirajući nad njima, a ponekad su se mešali s njima i asimilirali ih.

Kao što je Volfe tačno primetio, kolonista naseljenik nije emigrant. Emigranti napuštaju svoju kuću s namerom da se priključe nekom društvu i kulturi, i da postanu njen deo. Naseljenički kolonisti nose sa sobom svoje društvo i kulturu i ugrađuju ih u svoju novu okolinu. Poruka cionizma jevrejskom narodu je bila: „Ne budimo više emigranti po zemljama sveta i počnimo da budemo kolonisti u sopstvenoj zemlji!“

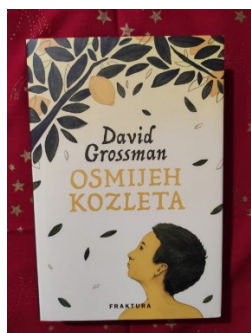
Tu nema ničeg čega se treba stideti. Ako se stidimo – već smo izgubili intelektualnu bitku. Pravo pitanje nije „da li je cionizam bio naseljenička kolonizacija“ već „kakva vrsta kolonizacije

je bio“. O tome treba razgovarati, i od takvog stava treba započeti razgovor.

Filologos (poznati kolumnista koji piše o temama u vezi sa hebrejskim jezikom)

Preveo Brane Popović, 5.2.2025.

Osmijeh kozleta **David Grossmana**

Roman *Osmijeh kozleta* jednog od najboljih suvremenih pisaca Davida Grossmana napisan je iz perspektive četiriju glavnih likova od kojih svaki skriva mračnu tajnu. Pripovijedajući o sebi, Šoš, Uri, Kacman i Hilmi pleću gustu i napetu priču o izdaji i krivnji, ljubavi, ljubomori i prijateljstvu, ratu i miru, o tankoj liniji između života i priča te o nadi koja uporno klija i na mjestima koja su svi zaboravili. Napisan poput labirinta, *Osmijeh kozleta* čitatelje mami u duboki emocionalni bezdan u kojem se glavni likovi usred izraelsko-palestinskog sukoba pokušavaju izboriti za normalan život. Nagrađivani izraelski pisac David Grossman iz krhotina pojedinačnih ispovijesti izvodi univerzalna pitanja i tjera nas da se zapitamo: može li čovjek u nenormalnim uvjetima ostati dobar, i kako će preživjeti osjećaj krivnje ako se pokaže suprotno? Što bi se dogodilo kad bismo neprijatelje promatrali kao osobe s kojima možemo suosjećati? Je li sve unaprijed određeno sudbinom ili ipak svjesno možemo mijenjati svoje okolnosti? Na kraju čitanja *Osmijeha kozleta* ostaje duboka spoznaja da odgovora nema, jer smisao je u samom raspetljavanju, odgonetavanju života.

Prijevod: [Andrea Weiss Sadeh](#)

Jahiel Kamhi

Viktor Frankl: ***Kako svrhom življenja*** ***prevazići nemoguće uslove*** ***življenja***

Sa užasom u sebi, čitam priloge koje su napisali oslobođeni taoci u tunelima Gaze, nakon što su zarobljeni i tamo dovedeni 7 oktobra, 2023.

Ne mogu o tome pisati! Nemam snage, priznajem. Suviše dugo se sve ovo dešava da mogu ostati miran i nedirnut do dna duše.

Suviše je to sve duboko da bi se tek tako pisalo, ležerno, profesionalno, dok sjedimo u toplim sobama, okruženi našim dragima!

Mi, u stvari, nemamo pravo o tome raspravljati jer nismo to lično doživjeli, ali moramo o tome pisati, da se ne zaboravi.

Empatija taocima nije potrebna.

Nakon nezamislivih strahota, ona im ne treba, jer im ne pomaže. Samo oni znaju kako su preživjeli.

Saznao sam za svjedočenje *Sapir Cohen*, koja je držana kao talac 55 dana u tunelima Gaze.

Putuje i kazuje Sapir strahote koje je doživjela za tih 55 dana pakla, dok još mnogi taoci, njeni sapatnici iz tunela u Gazi, nisu oslobođeni.

I onda se sjetih pročitanih knjiga koje je napisao *Dr. Viktor Frankl*, koji je imao pravo da o tome piše, jer je preživio strahote nacističkih koncentracijskih logora i ostavio svjetu zapise o tome kako se preživljava u nemogućim uslovima preživljavanja.

U ovih 16 mjeseci, koliko je do sada preživjelih talaca možda živo, ne znamo, ali se mnogi pitaju: *Šta je to davalo nevjerovatnu snagu taocima u tunelima Gaze da prežive nezamislivo?*

Frankl objašnjava odakle je to Sapir crpila snagu da preživi, kada kaže: "Kada više nismo u stanju promijeniti situaciju, izazvani smo da promijenimo sebe."

Kažem ja sebi i mojima: *Dalo im je snagu, istu onu koju je stekao i Viktor Frankl da preživi: Naći svrhu u životu i onda kada preživljavanje izgleda nemoguće.*

Otkud to znam? Jednostavno!

Ono što ju je njen sunarodnik svojim knjigama i učenjem naučio, koji je preživio nekoliko koncentracijskih logora tokom Holokausta u Drugom svjetskom ratu, Sapir je primjenila na sebi i taocima u tunelima Gaze!

Sa osmijehom na licu, da sa osmijehom, šapnula je Sapir djevojci-taocu koja je rekla da ne želi ići u te tunele:

"Naravno da želiš! To je atrakcija broj jedan u Gazi!"

Sjećam se da je slično govorio i *Frankl* kolegi, profesoru medicine Bečkoga univerziteta, koji mu se u logoru požalio da ne može više izdržati taj nacistički pakao.

Parafraziram poruku doktora Frankla *"Možeš, kolega. Sigurno da možeš. Zamisli da držiš predavanje studentima koji su oko tebe, a ne da tucaš kamenje u koncentracionom logoru!"*

Znala je sigurno tu misao *Sapir*. Siguran sam da je znala.

Kada su je novinari upitali kako preživljava dane kada je njena ljubav, Saša, još uvek talac u tunnelima, ona je odgovorila

"Fokusiram se na nadu. Zamišljam dan kad ću ga vidjeti kako se vraća na slobodu. Zamišljam kako ga pozdravljam, vidim kako se smiješi i konačno ga ponovno mogu zagrliti. Ta me misao ispunjava svrhom svaki dan. To je ono što mi pomaže."

Nekih 450 dana kasnije, nakon što je Sapir oslobođena, pušten je iz zatočeništva u Gazi i njen dečko - Saša Troufanov. Učenje Viktora Frankla pomoglo je još jednoj izmučenoj duši da preživi! Time je sve rečeno o snazi nalaženja svrhe življenja u uslovima kada se čini da samo smrt postoji.

Poslije svega napisanoga, ja samo mogu reci:

Znam da će narod koga danas žele uništiti – preživjeti.

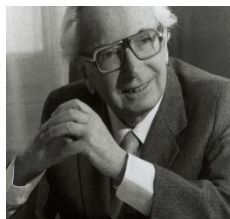
Kako to znam? Jednostavno!

Zamišljam kada će se mir svih nas vratiti u prostore gdje samo smrt živi, a život umire.

A narod koga danas žele unistiti rodio je jednoga *Viktora Frankla* i mnogo decenija kasnije preljepu 28-godišnju djevojku *Sapir Cohen*, koja je svojim znanjem i mislima naučenim od Viktora Frankla o svrsi življenja u nemogućim uslovima života, spasavala sebe i taoce u tunnelima Gaze!

Jahiel Jaša Kamhi iz Kanade, rodom iz Sarajeva, specijalista je medicinske biohemije, koji u slobodno vrijeme piše, iz zadovoljstva i potrebe.

Dr. Viktor Frankl je bio poznati austrijski neurolog, psiholog i filozof, preživeli Holokaust, pisac knjige "Čovekovo traganje za smislom"

Srdan Nikolić

O stanu na prvom spratu u broju 10 u Niškoj ulici Pobjede

Prva adresa zgrade u kojoj sam odrastao je bila: Ulica Pobjede broj 10. Predratno ime ulice Obrenovićeve zamenjeno je neodređenom imenicom "pobjeda" što se najverovatnije odnosilo na pobjedu u ratu ili pobjedu Revolucije. Tri decenije kasnije ime ulice je promenjeno u Maršal Tito, da bi se posle nestanka Jugoslavije konačno vratilo prvobitno ime Obrenovićeve. Ulica je jedna od najprometnijih i najvažnijih u centru Niša. Zapravo, poznata je kao Glavna ulica, verovatno zato što povezuje veliki centralni trg sa gusto naseljenim delovima grada ili možda zato što se njom prolazi do velike pijace smeštene u podnožju zidina Niške tvrđave.

Pogled sa prozora u desno, pruža se niz dugu, pravu ulicu, oivičenu mešavinom novih starih zgrada, i neprekidnim nizom radnji. Odmah pored zgrade je poslastičarnica *Korzo* koja primamljuje prolaznike izloženim đakonijama, a malo dalje je zlatar *Čivljak* sa zadivljujućom kolekcijom prstenja, narukvica, minđuša i ogrlica. Zgrada između poslastičarnice i zlatare ima dugi, tamni krivudavi hodnik koji spaja ulicu i dvorište moje zgrade. To je bilo zgodno za igranje Indijana i kauboja, jer si mogao da se tajno prikradeš neprijateljima iza leđa koji se skrivaju u dvorištu. Kasnije je prolaz služio mojim drugaricama kao put u školu sa obaveznim zastajanjem u poslastičarnici. Na uglu sledeće ulice je apoteka *Higija* i prodavnica sportske opreme *Sport* koja prodaje opremu za svaki sport i majice i šorceve za svaku školsku aktivnost. Preko puta je pekara *Božur*, koja ne prodaje hleb vikendom, pa se petkom popodne redovi za sveži hleb protežu iza ćoška. U zgradi pored je bioskop *Istra* ukrašen šarenim svetlima i osvetljenim izlogom sa plakatima za najnovije filmove. U daljini, na početku Kazandžijskog sokačeta, naziru se stare prizemne kuće.

Pogled na levo, prema trgu, zadržava se na spomeniku od crnog granita na čijem vrhu je konjanik sa zastavom, i produžava prema mostu preko Nisave koji vodi pravo u Stambol kapiju Niške tvrđave. Trg se zove Trg Oslobođenja, što je logičan nastavak Ulice Pobjede. Ranije se zvao Trg Kralja Milana, što je opet logično bilo povezano sa Obrenovićevom ulicom. Kasnije je i Trg povratio svoje originalno ime pa su se ulica i trg ponovo sjedinili pod grbom Obrenovića. Konja-

nik sa zastavom nije ni kralj ni knez, on je običan vojnik, "Moravac na konju" kako ga je opisao vajar August Augustinčić. Za razliku od niškog konjanika, umetnik August je uglavnom pravio biste i spomenike slavnih ličnosti među kojima su bili Kralj Aleksandar, poglavnik Ante Pavelić i Maršal Tito. Deo trga je zaklonjen velikom robnom kućom od sivog betona koju smo svi zvali "arhitektonsko nedelo".

Preko dana, ulica je uvek puna užurbanih prolaznika, domaćica koje se vraćaju sa pijace sa cegerima, kupaca koji razgledaju izloge, prodavaca semenki i kikirikija sa velikim korpama od pruća, postarijih šetača i dokonih posmatrača koji stoje naslonjeni na stubove nove zgrade preko puta mog stana.

Nema mnogo saobraćaja, uglavnom kamioni i kombiji dolaze da istovare robu. Povremeno su se videla i kola za snabdevanje koje vuku konji, ali oni su prestali da dolaze kada je prilaz zapregama u centar grada zabranjen.

Za mene su najinteresantije bile "ledadžije" koji su raznosili ledene sante po stanovima i radnjama. Dva konja su upregnuta u kola sa velikim sandukom-hladnjakom iz koga se sante izvlače metalnom kukom, hvataju velikim rukavicama i unose u kuće.

Predveče bi se radnje zatvorile i u deo ulice oko zgrade počeli bi da pristižu momci i devojke iz raznih krajeva grada. Momci bi se, uglavnom, poređali pored zidova i izloga, a grupe devojaka bi se po pločniku šetale u krug. To je bio takozvani "korzo". Pošto je moj stan na prvom spratu, ponekad bi prozore trebalo zatvoriti jer su žamor i galama bivali nesnosni. Ja bih ponekad posmatrao gužvu kroz prozor ili sa balkona koji je bio iznad ulice... Meni nikad nije bio jasno kada korzo počinje, a kada se završava, jer nije bilo nikakvog znaka za početak ili za kraj. Na ulici bi se iznenada stvorila gužva i "korzo" bi počeo, i posle dva do tri sata ulica bi isto tako iznenadno opustela. Posle nekog vremena "korzo" je počeo da se premešta u drugu, moderniju ulicu, pa se jedno vreme spominjao "stari korzo" i "novi korzo". "Novi korzo" je privukao većinu mladih dok je "stari korzo" ubrzo izgubio na popularnosti, pa je večernja gungula ispred zgrade zauvek nestala.

Zgrada ima dva sprata sa dva stana na svakom spratu. Svaki stan ima dve sobe sa dva dvostruka prozora i mali balkon prema ulici. Fasada je ukrašena horizontalnim kanelurama između prozora, a ivice balkona su zaobljene. To daje kompaktni izgled građevini, i zgrada se čini manjom nego što u stvari jeste. Sa ulice se vide i prozori vešernice i zajedničke kuhinje na vrhu zgrade, i polukružni zid koji podseća na jedro neke velike jedrilice. Velika terasa na krovu, po kojoj su stalno

razapeti konopci za sušenje veša, prostire se oko vešernice. U prizemlju su dve radnje između kojih je pasaž sa izlozima i velika dvokrilna drvena vrata kroz koja se ulazi u stambeni deo. Izlozi u pasažu su puni cipela, raznobojnih košulja, džempera, haljina i druge odeće, i stalno su osvetljeni prigušenim žućkastim svetlom.

Kada se prođe kroz pasaž, tri široke stepenice vode na platformu od sivkastog mermera. Sa desne strane platforme su stepenice za stanove na spratu, a sa leve strane je produženi hodnik koji vodi do metalnih dvorišnih vrata. Stepenice su od mermera, sa okruglim metalnim rukohvatom pričvršćenim na masivne metalne držače. Zidovi na ulazu u zgradu su kružni, nema uglova i oštih ivica. Stepenice vode do odmorišta koji je deo polukružnog svetlarnika sa dekorativnim prozorima i penju se u pravcu stanova na prvom spratu.

Moj stan ima dva ulaza. Pravo sa stepenica je glavni ulaz, a sa desne strane je pomoćni, "mali" ulaz. Neuobičajeno visoka dvokrilna vrata glavnog ulaza vode u hodnik ("antre") i dalje u dnevnu sobu. Kroz manja uvučena vrata pomoćnog ulaza se dospeva u popločani hodnik koji vodi u kuhinju, trezariju i toalet sa malim lavaboom.

Glavnim ulazom su se uglavnom koristili roditelji kada bi se vraćali sa posla ili primali prijatelje koji bi dolazili na ručak, kartanje ili na neku poslavu. Ja sam ulazio i izlazio kroz pomoćna vrata, kao i moja baka Marta koja je donosila namirnice sa pijace ili iz drugih radnji, direktno u kuhinju. Kuhinja je popločana istim crno-belim pločicama kao i hodnik. Zidovi imaju coklu od belih pločica do polovine visine zida. Pod je kasnije prekriven žućkastim linoleumom, što je potpuno promenilo izgled kuhinje. Od hladne atmosfere, slične nekoj medicinskoj laboratoriji, kuhinja je postala topla i prijatna. Iz kuhinje se izlazi na veliku terasu prema dvorištu, u malu "devojačku sobu" sa dvorišnim prozorom i u špajz sa prozorom prema unutrašnjoj terasi koja je na bočnoj strani zgrade.

U špajzi je bila "ledara", tj. veliki sanduk u koji su povremeno ledadžije donosile ledenu santu i u kome je uglavnom držano sveže meso. "Ledara" je sklonjena kada je kupljen prvi električni frižider. Dve masivne ugrađene police su uvek bile pune tegli sa raznim džemovima, ukiseljenim krastavicama, paprikama i drugim povrćem, kantama za mast, kutijama za brašno i šećer, i raznobojnim kutijicama za začine.

U devojačkoj sobi, koju sam zvao "sobica", nalazio se stari orman pun stvari koje se više ne koriste i odeće koja se više ne nosi, starih novina i magazina, i šivaća mašina "Singer". "Singerica" je montirana na uglačanu drvenu ploču sa četiri male fioke i pričvršćena na postolje od kovanog gvožđa. U sredini, ispod drvene ploče, je metalna pedala

kojom se okreće veliki točak povezan kožnim kaišem sa malim točkom na mašini. “Sobica” se uglavnom koristila kao krojački salon u kome je Marta godinama šila haljine, košulje i pantalone za ukućane i prijatelje.

Kuhinjski šporet je bio “na drva”. Metalni čunak šporeta je pričvršćen za ugrađeni odžak na plafonu koji sprovodi dim na krov zgrade. Gomila iscepanog drveta i nekoliko grudvi uglja su uvek spremni da se ubace u šporet i “potpale”. Šporet “na drva” je posle nekoliko godina zamenjen električnim šporetom na Martino nezadovoljstvo, jer: “Nova rerna ne greje kao stara”. Meni je veoma interesantna bila električna dizalica pričvršćena na zid zgrade pored kuhinjske terase. To je platforma-lift koji se penje od dvorišta do drugog sprata i služi za dopremanje kabastih i teških stvari i ogreva za stanove. Platforma je bila ograđena metalnim šipkama i klizila je po šinama pričvršćenim za zid. Metalna ograda na terasi je imala mala vrata za lakši pristup platformi. Jedno vreme je dizalica radila do naše terase, a onda je odjednom razmontirana i odneti. Ostale su samo šine na zidu i vrata na ogradi koja su zavarena da ne bi mogla da se više otvaraju. Na bočnom zidu terase bio je ugrađen veliki sanduk sa metalnim poklopcem za ugali i drva kojima se loži kuhinjski šporet i kaljeve peći u sobama. U toku jeseni i zime sanduk je trebalo da se puni jednom nedeljno. Marta je organizovala redovnu dopremu ogreva tako što je svakog ponedeljka iz obližnjeg sela dolazio mišićavi mladić po imenu Trifun, donosio ugali i drva iz podruma i punio sanduk. Po završetku posla, Trifun bi redovno popio čašicu rakije, dok bi Marta postavljala u kuhinji sto za ručak, a onda bismo on i ja seli za sto, zajedno ručali i pričali. Meni je bilo veoma zanimljivo da slušam priče o njegovom imanju, živini i životinjama koje gaji i poslovima koje radi u polju. To je bio za mene potpuno nepoznat život.

Drugi deo stana je služio za “stanovanje”, a ne za kuvanje i kućne poslove. Prelaz iz kuhinje i “malog” hodnika u trpezariju se osećao kao prelaz iz užurbanog, radnog sveta u svet opuštenog i komfortnog života. Namešaj, slike, heklonani miljei, starinske vaze, sve je uređeno u stilu starih građanskih stanova. Centralno mesto u trpezariji je bio trpezarijski sto sa 6 stolica ispod lusteru od kovanog gvožđa. Dvokrilna staklena vrata su vodila na terasu oivičenu prozorima dnevne sobe, kupatila i špajza. U uglu sobe je kaljeva peć, po izgledu i veličini slična kaminu. Za razliku od ostalih kaljevih peći koje su imale dvojna metalna vrata, veća za ognjište i manja za pepeo, trpezarijska kaljeva peć ima treća metalna vrata visoko iznad ognjišta. Tu je ugrađena rerna koja služi za podgrevanje jela koja se služe u trpezariji. Harmonika vrata dele trpezariju od dnevne sobe. Na sre-

dini dnevne sobe je nekoliko fotelja postavljenih oko manjeg stola na kome se služi kafa, piće i meze. Desnu stranu sobe zauzima crni polu-concertni klavir.

Prislonjena na zid je polica na kojoj su Grunding radio, novine i magazini, a u uglu je stočić sa telefonom od crnog bakelita. Telefon je uveden sredinom pedesetih zbog mogućih hitnih poziva za mog oca. Prvi telefonski broj je bio 3816, a nekoliko godina kasnije je dodata dvojka, pa se pretvorio u 23816.

Na suprotnom zidu od trpezarije su vrata spavaće sobe na desnoj, i vrata moje sobe na levoj strani. Spavaća soba je nameštena “stilskim” nameštajem od svetlo braon uglučane orahovine sa zakrivljenim površinama i ćilibarskim ručicama za fijke. Soba ima staklena vrata za balkon prema ulici i maskirana vrata za kupatilo. Vrata se potpuno uklapaju u zid i jedva se primećuju, jer su ofarbana istom bojom i šarama kao zid. Moja soba je malo manja od spavaće sobe, sa dva dvokrilna prozora prema ulici. Pisaci sto je postavljen ukoso ispred prozora, regal sa policama za knjige i fijkama duž zida, dve fotelje i mali kafeni sto u sredini sobe i krevet u uglu naspram prozora. Na debelom lancu u sredini sobe visi masivan luster od kovanog gvožđa sa 6 lukova i 6 mlečno-belih staklenih kugli. Parket u svim sobama je od svetlo braon orahovine sa tamnijim intarzijama po ivicama. Pošto je bio premazan nekim mastima pre našeg useljavanja u stan, bilo je potrebno nekoliko puta “strugati” i “glancati” parket. To je uvek bio posao koji je trajao nekoliko dana, jer se struganje radilo ručno uz korišćenje žičane vune, a glancanje parketa sa mekim pamučnim krpama. Ja sam pomagao tako što sam imitirao klizanje na ledu klizajući se na krpama za glancanje na opšte negodovanje ukuana.

*

Jednog letnjeg dana došli su majstori da okreće ceo stan koji nije bio krečen od završetka rata. Posle detaljnog pregledanja svih zidova glavni majstor je zaključio: “Svi zidovi su premazani nekoliko puta, slojevi boja su prilično debeli. Zidovi i plafoni treba da se ostružu pre nego što započnemo moleraj”.

Nameštaj je bio sakupljen u sredinu svake sobe i pokriven ceradama. Podovi su zastrti, merdevine su postavljene pored zidova. Nekoliko majstora je počelo da struže zidove koristeći se širokim špaklama. To je težak i mukotrpan posao, vrućina i prašina su bili nesnosni. Mi nismo ulazili u taj deo stana, uglavnom smo bili napolju, u kuhinji ili sedeli na dvorišnoj terasi. Trećeg dana od početka posla, majstori su počeli da rade na zidovima u spavaćoj sobi. U kuhinji se pojavio jedan od majstora i obratio Marti: “Gospodo, molim vas, dođite da vidite”.

Marta i ja smo ušli u spavaću sobu. Tri majstora su stajali ispred poluostruganog zida, zagledali ga i dodirivali rukama tamno plave zvezde koje su bile uslikane na zidu. Marta je zastala i iznenađeno prošaputala: "Bože, to su Davidove zvezde".

"Gospodjo, ove zvezde su nekako uslikane u zid, ne možemo da ih ostružemo, moramo samo da ih prefarbamo nekoliko puta" rekao je majstor. Marta se okrenula prema meni i rekla: "Otrči do Stevana i pozovi ga da dođe. On živi u komšiluku dugo vremena, mora da se seća ko je živio ovde"

Stevan je došao, pozdravio se sa Martom i pažljivo pregledao zid.

"Da, to su Davidove zvezde, simbol jevrejske vere."

"Da li znaš ko je stanovao ovde?" upitala je Marta.

"E, moja Marta, ova kuća ima žalosnu istoriju. Ovu zgradu su sagradili trgovci po imenu Nisim.

To je bila poznata jevrejska porodica, oni su bili glavni trgovci žitom u gradu. Nekoliko porodica Nisim je stanovalo u zgradi. Svi su nestali na početku rata. U ove stanove su se uselili nemački oficiri. Znam da je jedan stan uvek bio za komandanta Gestapoa za Niš. Posle rata su tu bile neke vojne kancelarije."

Stevan i Marta su prisli zidu.

"Zvezde su nekako utisnute u zid tako da nikad ne mogu da se izbrisu. Jedino mogu da se prekriju bojom da se ne vide." rekao je Stevan.

Marta je uzdahnula i prekrstila se. "Bog da im dušu prosti".

Majstori su nastavili da stružu zidove. Zvezde su se pojavljivale posle svakog ogoljenog dela zida. Uskoro je cela soba, svi zidovi i plafon, bila prekriveni zvezdama. Kasnije tog dana, kada je sve utihnulo u sumrak, ušao sam u sobu. Stajao sam u sredini sobe i posmatrao čudesni prizor oko sebe. Zidovi su prestali da izgledaju kao zidovi, učinilo se da se prozori otvaraju prema zvezdanim nebeskim prostranstvima. Osetio sam da otkrivam neki nepoznati magični svet.

Mnogo godina kasnije sam saznao kakva je bila sudbina porodice Nisim. Kao i sve jevrejske porodice iz Niša i porodica Nisim je pobijena za vreme nemačke okupacije. Niko nije ostao da se vrati u kuću koju su sagradili za sebe i svoju decu. Ja nikome ne mogu da zahvalim za trud koji su uložili da naprave lepo i udobno mesto za život u kome sam proveo srećno detinjstvo i prvu mladost. Ovo sećanje je sve što mogu da im vratim. Grlo koje se steže od tuge znači da nisu zaboravljeni, a suza koja klizi niz obraz je suza zahvalnosti.

Istorijske zabeleške o zgradi u Obrenovićevoj 10:

Sefardi Jevreji koji su bili proterani iz Španije i Portugalije krajem 15. veka su došli u Niš u 17. veku iz balkanskih delova Otomanskog carstva, uglavnom iz Soluna i severne Grčke.

Prvi zapisi o zemljišnim posedima Jevreja u Niškoj "Jevrejskoj mahali" su iz 1651; Hebrejska reč "šahen" (komsija) se spominje u starim dokumentima.

Isak Nisim je potpisnik pisma knezu Milanu koji su Jevreji iz Niša poslali 24 januara 1878.

Popis iz januara 1895. je zabeležio Isaka Nisima, trgovca žitom iz Niša.

Isak je imao 4 sina: Zdravko je kao konjički podnarednik poginuo u Prvom balkanskom ratu u bici na Merdarima, a Čibi, Raul i Moric su postali trgovci u Nišu.

Braća Nisim su podigli zgradu u Obrenovićevoj 10 tridesetih godina prošlog veka i živeli u njoj sa svojim porodicama.

Nestanak porodica Nisim 1941 godine:

Muškarci: Moric (45 g), Čibi (50 g), Raul (49 g) i Isak (17 g) su uhapšeni od nemačke vojske oktobra 1941. i zatvoreni u koncentracioni logor Crveni Krst. Izvedeni su na Bujanj i streljani 19. februara 1942.

Moricova i Čibina žena Sol (39 g) i Hana (39 g), i Raulova žena Lenka (35 g), Moricova deca: Isak (8 g) i Desi (6 g), Čibina deca: Rahamim (14 g) i Delisija (18 g), i Raulova deca: Rahel (9 g) i Delisija (13 g) su uhapšeni oktobra 1941. i iz logora Crveni Krst internirani na Beogradsko Sajmište gde su ugušeni gasom marta 1942.

Sefovi Gestapoa sa stanom u Obrenovićevoj 10 od 1941-1944 su bili: SS kapetan Hamer (Hammer), profesor iz Berlina, od oktobra 1941. do početka 1942. Nema više podataka o njemu.

SS Kapetan Hainrih Brand (Heinrich Brandt), od početka 1942 do jeseni 1942. Posle rata je živio u Salzburgu, Austrija, gde je radio kao policijski inspektor. Nije sudjen za ratne zločine.

SS Kapetan Erih Vineke (Erich Wienecke), od 1942 do povlačenja iz grada 1944. Oslobođen je na procesu nacistima u Hanoveru. Radio je kao advokat u Zapadnoj Nemačkoj.

U Obrenovićevoj 10 su bile smeštene vojne i političke kancelarije nove Jugoslavije od 1945. do početka pedesetih kada je zgrada ponovo postala stambena.

Danas je zgrada u Obrenovićevoj 10 označena kao "Nepokretno kulturno dobro stavljeno pod zaštitu države"

Opis Zavoda za zaštitu spomenika kulture glasi:

"Palata Nisim koju su izgradili braća Nisim (trgovci iz Niša) imala je prizemlje u kome su bile smeštene prodajne prostorije, dok su spratovi bili namenjeni za stanovanje. Objekat je izgrađen po-

četkom XX veka u duhu moderne, a njen projektant bio je Josif Albala. Ova trospratna zgrada svojim volumenom ističe namenu objekta i unutrašnju organizaciju prostora. Plitke fasadne kanale postavljene su između prozorskih otvora, na taj način, zajedno sa igrom prvog i drugog plana fasadnih ravni, zaobljenim uglovima terasa i treće etaže vizualno se smanjuje masivost i neprobojnost objekta u tada već popularnoj upotrebi betona.”

Dr Srđan Nikolić radio je na akademskim medicinskim istraživanjima kao profesor na Medicinskom koledžu Albert Ajnštajn i Univerzitetu Stanford. Ima široko iskustvo kao osnivač i izvršni direktor u više od deset startup kompanija u industriji biotehnoških/medicinskih uređaja. Posедуje diplome iz biofizike, biomedicinskog inženjersva i kardiovaskularne fiziologije na Univerzitetu Ješiva i Medicinskom koledžu Albert Ajnštajn u Njujorku. Član je nekoliko profesionalnih društava, uključujući i Američki koledž za kardiologiju. Dr Nikolić ima veliki broj publikacija iz oblasti kardiovaskularnog sistema sa više od 150 originalnih naučnih radova i publikacija. Takođe je ubeležen kao pronalazač na 68 američkih patenata.

Sa ženom ima kuću na obali Atlantika (Virđžinija), gde ima ribarsku barku i gaji ostrige na morskoj plantaži.

Andelka Cvijić

Diktatori i žudnja za vlašću

*Alan Bulok: „Hitler: slika tiranije“.
„Blum izdavaštvo“, Beograd, 2024.*

U današnjem vremenu, kada smo u celom svetu svedoci zlokobnog uzleta desnice, autoritarnih režima i autokrata koji uzurpiraju vlast, svako ćutanje pred takvim dešavanjima znači snošenje krivice, i odgovornost za buduće događaje. Da ne bi bilo prekasno zbog nečinjenja, iz sećanja se ne smeju nikada izbrisati tamne stranice istorije o tiranima i diktatorima, i njihovoj pomamnoj volji za moć. Ako mnogi zaboravljaju, ili ne žele da se vraćaju u prošlost i uče iz nje, tu su istoričari koji od antike do danas upozoravaju na tu kob, a Tacit, njihova preteča, još je u prvom veku n.e. proniknuo u lik tiranina, mudro rekavši: „Žudnja za vlašću žešća je od svih strasti.“

Najmračnije stranice povesti, ispisane o toj žudnji, pripadaju prvoj polovini 20. veka, vremenu nacističke Nemačke i njenom diktatoru Adolfu Hitleru. Od njegovog uspona na vlast 1934, i užasa Drugog svetskog rata koji je pokrenut njegovim ludilom, prošle su brojne decenije u kojima na ovu stranicu nije pala prašina zahvaljujući istoričarima čija su istraživanja na svetlo dana iznosila nove činjenice, doslikavajući Hitlerov portret. Među prvima koji je o Hitleru napisao knjigu odmah posle Drugog svetskog rata je Alan Bulok, engleski istoričar, univerzitetski profesor i pisac. Knjigu toliko sveobuhvatnu, da je ona i danas referentna za istraživanja Hitlerovog perioda, i njegove ličnosti. Bulok (1914–2004) je, inače, bio jedan od osnivača koledža Svete Katarine, prorektor Univerziteta Oksford, nosilac Legije časti i titule viteza, a autor je još jednog remek-dela, „Hitler i Staljin, uporedne biografije“.

Bulokova knjiga o nemačkom fireru nosi naziv „Hitler: slika tiranije“ (*Hitler: A Study in Tyranny*, „Odham Press“, 1952; izmenjeno i dopunjeno izdanje 1962), i danas je dokaz da istoričar koji poseduje vrhunsko znanje o temi kojom se bavi i bez istorijske distance može stvoriti trajno naučno delo, u ovom slučaju čak i vrstu istorijskog udžbenika koji daje čvrstu osnovu za proučavanje fenomena diktatora. Dubokim uvidom u Hitlerov psihološki identitet iz čije bolesne strukture proističe njegovo ponašanje, a čije su posledice bile Drugi svetski rat, tragedija neslučenih razmera i blizu 80 miliona ljudskih žrtava od čega 6 miliona Jevreja stradali u nezapamćenom genocidu, Alan

Bulok je stvorio paradigmu nastajanja i narastanja silništva, tiranije nad izmanipuliranim masama, i bezdušnosti koja svaku slobodu misli teži da zgazi i zatre.

Imajući u vidu ozbiljnost, i neophodnost ovakve knjige, pogotovu u trenutku u kojem se svet, pa i Srbija nalaze, „Blum idavaštvo“ iz Beograda objavilo je prošle godine Bulokovu knjigu u tri toma: prvi nosi naziv „Partijski vođa (1899–1933)“, drugi „Kancelar (1933–1939)“, dok naslov trećeg, poslednjeg glasi „Ratni zmaj (1939–1945)“. Ako bi se tražila neka simbolika u objavljivanju to bi, svakako, mogla biti istorijska činjenica da je 2024. bilo tačno 90 godina kako je Hitler 1934. po smrti predsednika Nemačke Paula fon Hindenburga ujedinio dve vlasti – sada je on bio predsednik, ali je ostao i kancelar, čime je sebi dodelio titulu fire-ra, vođe koji će sa pozicije neprikosnovenog diktatorskog autoriteta prigrabiti apsolutnu premoć nad, kako kažu istoričari – državom, narodom i Nacional-socijalističkom nemačkom radničkom partijom na čijem je čelu bio. Troknjižje izdavačke kuće „Blum“ novo je izdanje Bulokovog dela na srpskom jeziku; pre 7 decenija, 1954, ta je knjiga objavljena pod istim naslovom „Hitler: slika tiranije“ u izdanju NIP Zadruga iz Beograda, s tim što je transkripcija autorovog prezimena bila drugačija, Alan Balok.

Balok ili Bulok, na srpskom, svejedno je, jer je i danas „Hitler: slika tiranije“ knjiga za koju je „Njujork Tajms“ pred istekom prošlog veka, 1992, utvrdio da predstavlja standard za pisanje biografije diktatora, i nadaleko uvažavanu studiju o nacističkom pokretu.

U Predgovoru Bulok naglašava da se koristio izjavama optuženih na Nirnberškom suđenju i da je, vodeći se time, odlučio da je neophodno da prodre u ličnost Hitlera, u njegove osobine koje su mu omogućile da najpre stekne, a zatim održi toliku vlast. Tako je rekonstruisao tok Hitlerovog života, sa željom da odgonetne zagonetku koja glasi: „Kako je jedan autsajder kakav je bio Adolf Hitler, došao na vlast“, a čije će rešenje biti primenjivo na današnje autsajdere sličnog psihopatološkog profila, koji uspevaju da prigrabe apsolutnu moć. I zato u Bulokovoj knjizi nije reč o diktatoru već o diktaturi, i zato autor napominje da nije imao nameru da rehabilituje ili optužuje Adolfa Hitlera, a „ukoliko bi neka od mojih tumačenja i bila sporna, temelj je čvrst i zasnovan na činjenicama, a one dovoljno govore.“

U prvom tomu u kojem prati Hitlera od rođenja, mladosti u Beču kada već ispoljava svoju neuravnoteženost i „divljački antisemitizam“, uspona do vođe Nacističke partije i položaja kancelara, Bulok se izdašno koristi i Hitlerovim „Majn kampfum“, dokumentujući najautentičniju moguću sliku diktatora. Beč je ključan u Hitlerovom životu, tu je

uobličio svoje nazore o životu i konačan pogled na svet; naučio je da laže, postajao sve brutalniji, prezriv prema drugim ljudima, pun besa; politika je za njega veština i znanje kako da se ljudske slabosti kao što su strah, pohlepa, požuda za vlašću, zavist, iz čak niskih ili ništavnih motiva – iskoriste. Još od rane mladosti kod Hitlera je postojao instinkt za tiraniju, a autoritarna narav se razvijala prisvajanjem najviše vlasti koja mu je postala cilj. Uvidi koje Bulok daje o Hitleru u prvom tomu u naredna dva će se pokazati kao suština kasnijeg Hitlerovog ponašanja; imao je snažnu ličnu energiju i sposobnost da kao politički vođa privuče glasače: „Biti vođa znači biti sposoban da pokreneš mase“, zapisao je u „Majn kampfu“. Stoga će Bulok za Hitlera i reći da je bio „najveći demagog u istoriji“.

Drugi tom nastavlja slikanje Adolfa Hitlera tokom njegovog uspona ka vrhovnoj nadmoći. Njegova žudnja i težnja za vlašću imaju najsuroviji i najčistiji oblik jer je jedini princip nacizma vlast, i dominacija za ljubav nje same, a ne zadovoljstvo zbog plodova što ih vlast donosi. Psihopatologija Hitlera u ovom principu izražena je u mržnji prema svima; mrzeo je Jevreje, Čeha, Poljake, Francuze, marksiste, intelektualce, obrazovane ljude. „Njegova taština bila je nezajažljiva“, a treći tom će i pokazati da je postao očigledni megaloman. Zato mu je, dok provodi poslednje dane života u bunkeru, „bilo teže nego ikad da shvati situaciju koja je vladala izvan bunkera i uvidi da je došao kraj.“

U knjizi Alana Buloka „Hitler: slika tiranije“ prepoznaju se mnogi današnji diktatori, pojašnjava se njihovo ponašanje, precizno uočavaju put ka vlasti i tiranski odnos prema narodu koji laskanjem, lažima i manipulacijama privremeno uspevaju da potkupe. Iako nije isključeno da su se obučavali na Hitlerovom „Majn kampfu“, teško je pretpostaviti da su pročitali Bulokovu knjigu. Jer da jesu, njihov pad im ne bi bio iznenađujući.

Branko Kukić

Kratak opis slikarstva Uroša Toškovića

Kada se danas pitaju šta je suština slikarstva Uroša Toškovića, istoričari umetnosti će u horu reći – njegov crtež, a posebno njegov život. Malo njih shvata da su njegovo slikarstvo i njegov život slepljeni, da su neki oblik bića i ništavila. On je crtao i slikao onako kako je živeo, pa je njegova umetnost njegova biografija. On je čovek koji je svoj život direktno uveo u umetnost. To je oblik prorokovanja samog sebe. Njemu je tako dato – da prorokuje i uzdiže ono što drugi vežu i štrikaju. Njegovo slikarstvo je apokalipsa, a ovih drugih domaća radinost. U tome je Toškovićeve veličina, istina i krik. Njegova slikarska misao je uzdah i izdah usamljenosti. Njegova zastava se vijori u pustinji usamljenih.

Kad god se setim Uroša Toškovića, setim se pesnika Žerara de Nerval, koji u jednoj svojoj pesmi – „El desdichado“ („Nesrećan“) – kaže: „Ja sam neutašan – usamljen – bez dana, / princ akvitanški kome kula pada. / Mrtva mi je zvezda – a ljutnja zvezdama / nosi crno sunce neizmernog jada.“

Događa se da iz nejasnoće pritiče neka asocijacija koja povezuje ljude, pa se iz nje razvije *cveće zla* – kao i Nerval, i Tošković je „mračni samac“. Obojica vuku istu senku, obojica isijavaju istu patnju. Patnju za čim? U umetnosti nije važno za čim. Njih dvojica su iz različitih vremena, ali su se na svojim putevima sudarili u vremenu, a kada se takav sudar dogodi, onda nastaje nezaboravan događaj – kaos.

Uroš Tošković je imao više sudara u životu. Njegov susret sa našim ondašnjim slikarstvom je bio – sudar, žestok, razoran, sa mnogo duhovne vatre i vatrene svetlosti. Svi su se u tom sudaru snašli, pokupili svoje razbacane stvari i otišli, samo je Tošković gledao scenu tog sudara bez ičega i bez ikoga. On, jednostavno, nije znao u kom pravcu putuje. Zbog toga je od početka do kraja tog njegovog putovanja bio, u stvari, ahasfer ondašnjeg i današnjeg slikarstva.

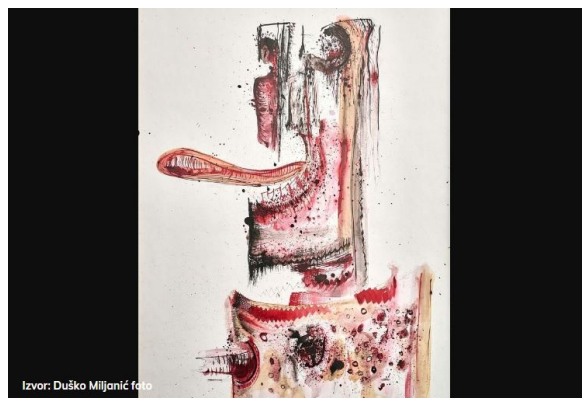
Trebalo je vremena da bi se shvatilo da Tošković od početka govori svojim slikarskim jezikom, jedinstvenim po svemu, koji je zaustio pre ostalih – a taj jezik bismo mogli nazvati prajezikom. Najverovatnije je da je prvobitni čovek rođen sa teskobom i da je to izražavao prajezikom. Teskoba je kroz vreme najčešće izražavana u

umetnosti. Paradoksalno, savremena umetnost je taj jezik zaboravila i odbacila, pa sada čujemo više mumlanje nego razgovetnost, više múk nego čudesni urnebes bića. Jer jedino se tim jezikom kao ljudi ovog doba možemo razumeti i sporazumeti.

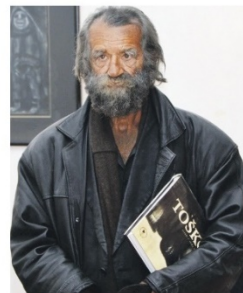
Uroš Tošković u ona vremena nije prikazivao stanje tadašnjeg društva, nije učestvovao u „obnovi i izgradnji“, nije gledao oko sebe i slikarski zapisivao šta vidi, nego se obrušio u sebe. Tamo je video kaos, i u haosu je otkrio svo svoje beznađe, bolove, samoću, nespokoj, drhtanje, besvest, trans, bezumlje, mržnju, razdor, gnev, strah, raspad ljudskog puta, bolove, izopačenost, ludilo, strašne snove, ljudsku ludost, splin, crnu maglu, crno sunce, dolazak pre odlazaka... Da li mi vidimo danas ono što je on video juče?

Kada pomislim na slikarstvo Uroša Toškovića, zateknem se u tami, u jadu svojih misli. Ali ne u tami ove noći u kojoj ovo pišem, nego u onoj tami slikarstva između Đorđoneovog teškog sumraka i oluje i svetiljke samoće Žorža de la Tura, između izgubljenog sveta u paučini Miljenka Stančića i jeze Dada Đurića. U mreži velike katastrofe ovog lažno lepog i obamrlog sveta propasti. Njegovo slikarstvo me vuče negde Dole. Zbog toga se ne divim njegovom slikarstvu, nego se tog slikarstva plašim, jer iz njegovih slikarskih misli drhti, trese se nekakva neutaživa provalija. Provalija mene samog.

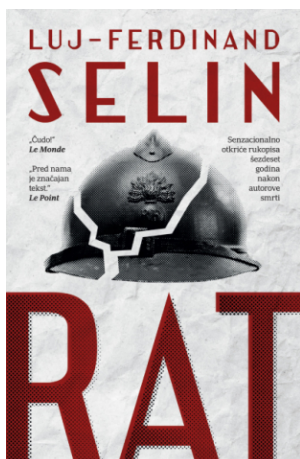
Uroš Tošković se – kao Žerar de Nerval – „pretvorio u vasijskog potukača“. Potucao se svetom, a niko nije primetio da je on u ona vremena opisao ova vremena. Niko nikad neće spoznati i pre-poznati sebe.

Izvor: Duško Miljanić foto

Roman Luja Ferdinanda Selina u izdanju Lagune

„Dosad nije napisan ovakav prikaz užasa Velikog rata, do te mere intenzivan da drugi poznati opisi izgledaju previše umetnički i sublimirano.“

New Yorker

U ovom broju

Mihael Doran: *Skrivena računica iza Jomkipurskog rata*

DGS: *Vera u razum*

Filologos: *Zbog čega je optužba za „naseljenički kolonijalizam“ tako šuplja priča*

*****Osmijeh kozleta Davida Grossmana**

Jahiel Kamhi: *Viktor Frankl-Kako svrhom življenja prevazići nemoguće uslove življenja*

Srđan Nikolić: *O stanu na prvom spratu u broju 10 u Niškoj ulici Pobede*

Anđelka Cvijić: *Diktatori i žudnja za vlašću*

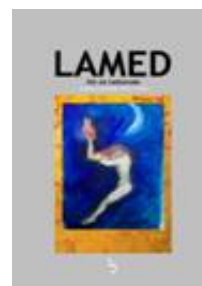
Branko Kukić: *Kratak opis slikarstva Uroša Tošković*

Ne zaboravite da otvorite
www.makabijada.com

http://balkansevara.com/prica1_2017.html

Istraživački i dokumentacijski centar
www.cendo.hr

Lamed

List za radoznale

Redakcija - *Ivan L Ninić*

Adresa: Shlomo Hamelech 6/214226803

Netanya, Israel

Telefon: +972 9 882 6114

e-mail: ninic@bezeqint.net

<https://ninicninic667.wixsite.com/lamed>

*Logo Lameda je rad slikarke
Simonide Perice Uth iz Vašingtona*